

EGINALD SCHLATTNER A LITERATURA SEDMIHRADSKÝCH SASŮ

ÚVOD

Předkládaný text v užším zaměření sleduje vztah místních sociálních skupin, zejména sedmihradských Sasů (*Siebenbürger Sachsen*), ke svému teritoriu, jak se zobrazuje v jejich literární produkci. Skrze literární texty má být postiženo specifické multikulturní prostředí Sedmihradska v dialogu etnicky či nacionálně podmíněných ideologií a kultur. Pro deskripci současného prostředí Sedmihradska je zapotřebí sledovat historický vývoj teritoria s důrazem na dějiny 20. století. Syntetický pohled na sedmihradské dějiny v českém prostředí citelně schází.¹

V moderní době je v rámci dějin regionu nutné zdůraznit problematizování sedmihradských poměrů v souvislosti se vznikem moderního nacionalismu na počátku 19. století a dále migrační proudy, které silně pozměnily tradiční obraz Sedmihradska na konci 20. století. Pozornost si též zaslouží problém ideologizace dějin regionu ve prospěch současných cílů. Tedy to, jak se prostřednictvím proměn historického obrazu nacionalizuje teritorium, ať už ve prospěch Maďarů, Rumunů nebo sedmihradských Sasů. V centru zájmu stojí otázka, jak se v literatuře sedmihradských Sasů odráží fenomén domova, vnímání pojmu vlast a místní tradice. Při sledování těchto cílů je nutné vnímat nacionální či etnickou determinovanost kulturních projevů. Společenskovědní perspektiva práce spočívá v analýze plurality výkladů kulturních projevů, historických událostí nebo religiózních diferencí, které mají za cíl nacionalizovat prostor. Dějiny Sedmihradska jsou opakovaně využívány ve vzájemném boji velkých nacionalismů, zejména rumunského a maďarského. Kromě odborné historiografické produkce je nutno sledovat nahlížení Sedmihradska též v beletristické laické produkci, pamětech, biografiích a dalších literárních kategoriích.²

Ve stěžejní rovině práce jsou sledovány literární projevy sedmihradských Sasů (*Siebenbürger Sachsen*). Obraz sedmihradského domova je zachycen v jejich laické literární i

¹ Dílčí informace jsou k nalezení v populárně pojaté syntéze WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*. Praha 1996.

² K nacionálně podmíněným výkladům v češtině např. KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha, Lidové noviny 2001. Nebo TREPTOW, K. W.: *Dějiny Rumunska*. Praha 2000.

expertní vědecké produkci. Bohatá literární tvorba sedmihradských Sasů zasahuje nejružnější žánry. Zaměřuje se na dějiny regionu, národopis, paměti, prózu a poezii i tvorbu pro děti. V literárních dílech se odrážejí témata ztráty domova, trpěné existence v komunistické diktatuře, světových válek 20. století nebo migračních proudů, které vedly k oslabení etnické skupiny v domovském Sedmihradsku (*Eginald, Schlattner, Dieter Schlesak, Hans Bergel aj.*). V komparaci se sedmihradskými Sasy je možno sledovat ve stejné perspektivě podobné literární aktivity banátských Švábů, jež se rozvíjely především v rámci intelektuálních kruhů městského prostředí Temešváru (*Herta Müller*).

Pro stav bádání o Sedmihradsku i Banátu je příznačná nacionální roztržitost pohledů. Výzkum je vědomě i nevědomě determinován nacionální optikou. K dispozici jsou maďarské, rumunské, německé i anglické práce zabývající se problematikou Sedmihradska (*Transilvanica*). V rámci české historiografické produkce je možné nalézt zmínky o Sedmihradsku ve velkých syntézách dějin Rumunska a Maďarska. Dílčí pohledy a zmínky o Sedmihradsku a jeho dějinách lze zachytit v monografiích o dějinách Habsburské monarchie či Rakouského císařství. Jedná se však většinou o politické dějiny (stavovství) nebo sociální dějiny (místní ekonomická specifika), nikoli o kulturní dějiny tohoto prostoru. Z tohoto důvodu vidím jako užitečné uvést do českého prostředí syntetický pohled na problematiku dějin, kultury a sociálních aktérů sedmihradského teritoria.³

Při snaze o maximální možnou objektivitu nepodléhající nacionalisticky podmíněným optikám je čerpáno zejména z historiografické produkce sedmihradských Sasů, která má významnou tradici a nezaujímá vyhroceně nacionální postoje oproti historiografiím maďarské nebo rumunské. Ovšem i v rámci odborné literární produkce sedmihradských Sasů je třeba vnímat subjektivitu přístupů. Centrem odborných aktivit sedmihradských Sasů týkajících se jejich studií o Sedmihradsku je specializované badatelské pracoviště univerzity v Heidelbergu *Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde (AKSL)*, případně archiv s muzeem na zámku *Horneck u Gundelsheimu*. Tématikou Sedmihradska či Banátu se zabývají v různé intenzitě další univerzitní pracoviště v Německu. Z badatelských center v sedmihradském prostředí lze uvést zejména univerzitu v Cluji nebo aktivity různých institucí a vydavatelství v Sibiu (*Hermannstadt*), například *Brukenthalovo muzeum*.

³ K tomu např. SKED. A.: *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995.

METODOLOGIE A KONCEPCE FILOLOGICKO-AREÁLOVÝCH STUDIÍ

Připravovaná práce se týká zejména literatury sedmihradských Sasů. Ve specifickém teritoriu Sedmihradska se nabízí využít metody spojující autora, jeho text a vnější prostředí v konkrétním období. Jako nejsilnější metodologické vodítko se nabízí koncept filologicko-areálových studií. Nejprve je však třeba uvést klasické metody literárněvědné práce, které mají jako společný znak přesah od imanence literárního díla směrem k vnějšímu světu v čase a prostoru spolu s průniky do jiných společenskovedních oblastí. Biografická metoda (dle Arna Nováka životopisná kritika) dílo chápe jako znak autorovy biografie. Dochází k vyzvednutí či absolutizaci postavení tvůrčí osobnosti v literární komunikaci. V návaznosti na biografickou metodu je možno zmínit též psychologickou metodu, kdy se východiskem literárněvědné aktivity stává psychika autorovy osobnosti. Zkoumá se přesun rysů autora do jeho díla. Obě tyto metody osvětlí vztah autora k teritoriu, sociální skupině a zrcadlení jeho osobnosti i zázemí v nejšířším pojetí v textu.⁴

Od vztahu autora a jeho díla se lze posunout ke zkoumání vztahu autora s jeho dílem k okolní společnosti. Sociologická metoda zkoumá příčinné vztahy vedoucí od uměleckého díla a jeho autora k sociálnímu celku. Zkoumá vliv prostředí a doby na dílo samotné. Národně historické paradigma charakterizuje obecně metody, které hledají zákonitosti literárního vývoje ve zvláštích etnika (společnosti) a historie národa či skupinové mentality. Pro uváděnou práci, kdy je prostřednictvím textu a autorova vidění nazíráno sedmihradské teritorium jako areál se svými specifickými znaky, se stěžejním jeví soustředění na mimotextové a mimoosobní faktory. V souvislosti s tendencemi táhnoucími se dějinami literární vědy lze mluvit o vlivu společnosti, rasy, prostředí či doby na text. Zdrojem umělcova poznání a jeho optikou má být dle Hippolyta Taina společnost, prostředí či národní život. Reprodukování života je např. podle Bělinského charakteristickým znakem umění. Dochází ke specifické konfrontaci literatury a prostředí. Při vědomí protichůdných tendencí je možno mluvit o transcendentujícím paradigmatu. Metody zkoumají text a jeho smysl přenášejí mimo něj. Analyzují, jak text informuje o společnosti.⁵

Při vědomí historicky zaměřeného pohledu je možno vyzdvihnout kulturně historický pohled a metody kulturní historie. Zde se je však nutno vyhnout absolutizaci obecně dějinných a kulturních aspektů na úkor specifík literatury. Na druhou stranu historický vývoj formuje současný svět včetně obecně kulturních a v užším pohledu literárních artefaktů. Významný

⁴ PAVELKA, J. - POSPÍŠIL, I.: *Základní problémy literárněvědné metodologie*, Brno 1986, s. 35.

⁵ PAVELKA, J. – POSPÍŠIL, I.: *Základní problémy literárněvědné metodologie*, Brno 1986, s. 40.

současný znalec kulturní historie a dějin mentalit Peter Burke hovoří o fenoménu výměny, který se projevuje též v oblasti jazyka a literatury. V této souvislosti je nutno upozornit na bilingvní či multilingvní charakter Sedmihradska a na přepínání mezi etnickými sebepojetími místních aktérů včetně jazykové sféry v Transylvánii. Dále je zde možno zmínit fenomén etnické hranice a problém přijetí vícerých identit. Ve sféře sociálních věd, zejména etnologie, mohou být podnětné fenomény setkávání a symbiózy jednotlivců či sociálních skupin a jejich vztah k prostředí multikulturního terénu Sedmihradska. Cílem filologicko-areálové koncepce je zjištění, jak se tyto sociální fenomény projevují v literárních textech.⁶

Peter Burke v jiné knize při komentování vztahu historie a filologie podotýká, že se kulturní historikové mohou od literárních vědců učit detailnímu čtení textů. Sdílené jsou podle něj i konkrétní pojmy, např. žánr. Velkým tématem, kterým se zabývají kulturní historikové, stejně jako literární vědci je fenomén vyprávění. Zájem současných historiků o naraci je zčásti zájmem o narativní praxi charakteristickou pro určitou kulturu, o příběhy, které si lidé v této kultuře vyprávějí sami o sobě. Tato „kulturní vyprávění“ poskytují důležitá svědectví o světě, v němž jsou sdílena. Takto lze nazírat i mnohé klíčové texty jednotlivých skupin v Sedmihradsku, které posilují identitu jednotlivců směrem k sociální skupině.⁷

V rámci historiografické roviny práce je pro vykreslení moderních dějin Sedmihradska nutné studovat odbornou literaturu týkající se problematiky Transylvánie. Vzhledem k jazykové blízkosti, nadnacionálnímu vidění a zaměření práce je využívána zejména odborná německojazyčná literatura. Kromě expertní produkce nejsou přehlíženy ani materiály osobní povahy, například pozůstalosti a paměti. V rámci synteticky pojatého vyprávění o dějinách Sedmihradska je nutno brát zřetel na pluralitu výkladů a nacionální podmíněnost odborné literatury i pramenů. V jiné rovině práce, která se bude zabývat využitím kulturních projevů pro ideologizaci a nacionalizaci teritoria, jsou analyzovány texty vybraných autorů a autorit, jež poskytují určující pohled na dějiny teritoria a zprostředkovávají jej pro příslušníky své sociální skupiny. Cílem snah je postížení souvislostí mezi regionem (domovem) a kulturní produkcí ve službě ideologických cílů. Mám zde na mysli sledování rétorických obrátů, myšlenkových konstrukcí, symboliky a forem narativity. V rámci odborné historiografické a vlastivědné produkce sedmihradských Sasů lze jmenovat tzv. *Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde (AKSL)*, jako neoficiální akademii věd sedmihradských Sasů se sídlem v Heidelbergu. Pro Rumuny pak např. *Societatea de Studii Transilvane*. Z odborných periodik lze uvést *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*. Literární produkci sedmihradských

⁶ K tomu BURKE, P.: *Variety kulturních dějin*, Brno 2006, s. 211.

⁷ BURKE, P.: *Co je kulturní historie?*, Praha 2011, s. 154.

Sasů je možno postihovat v komparaci s jinými německojazyčnými skupinami sousedních regionů, zejména s literaturou banátských Švábů. Zaměřit se lze na analýzu nakladatelské činnosti sedmihradských Sasů v Sedmihradsku i v Německu - *Honterus Verlag*, *Schiller Verlag* v Sibiu (*Hermannstadt*) nebo *Böhlau Verlag* v Kolíně nad Rýnem. Za dominantní žánry lze označit historické romány z vlastní skupinové historie, literaturu zabývající se vzpomínkami a steskem po ztraceném domově nebo hledáním vlastní identity. V klíčových textech je nutno provést textový rozbor, jenž sleduje zejména vnímání a zobrazení fenoménu domova, teritoria Sedmihradska, krajiny, vzpomínek na ztracený svět, popřípadě mobilizačních strategií směrem k oslabené skupinové identitě. Cílem bylo hledání konfliktu či souznění s jinými nacionálními literaturami v Sedmihradsku. Sedmihradsko lze nazírat jako prostor dialogu i střetu kultur, náboženství a světů.

Stěžejní metodologický přínos pro připravovanou práci o Sedmihradsku a jeho literatuře, zejména pro literaturu sedmihradských Sasů, představuje koncept filologicko-areálových studií, který vyvstal z potřeby existence disciplíny integrujícího charakteru. Metodologií spojuje filologii a sociální vědy (sociologie, politologie, historie aj.). Mimo jiné vychází z koncepce Dionýse Ďurišina o prolnutí jazykových, kulturních a etnologických aspektů srovnávací literatury s úhlem prostorovo-areálovým.⁸

V literárním textu je hledáno spojení estetické a sociální reality. Text je vnímán jako spojník nesoucí v sobě pramen informací o společenské realitě a poetologickou funkci textu jako svébytného uměleckého artefaktu. Mezičlánky lze v tomto ohledu najít v podobě kulturologie, jež zkoumá kulturu prizmatem jazyka, dále v sociolingvistice nebo v politologii zabývající se státem či geografickou zónou, též v kulturní historii jako součásti moderních dějin. Teorie areálových studií předpokládá vzájemné propojení sociálních a filologických věd. Filologie analyzuje jazyk a literaturu. Skrz toto hledisko je poznávána sociální realita. Sociální vědy poskytují studiu jazyka nezbytné sociální pozadí. Sociální realita je součástí jazykových mechanismů a literárních transferů. Bez znalosti sociální reality hrozí ztráta řady jazykově sociálních významů, které text zprostředkovává. Metodologicky se jedná se o zpevnění filologického jádra příbuznými vědními obory. Jazyk je v tomto pojetí materiálem literatury a literatura je realizační plochou jazyka v textech a mluvních projevech. K tomu je nutno přidat časovou (historickou) dimenzi a prostorovost spjatou se zónami a areály. Je spojována přírodní, společenská či politická dimenze prostoru. Na pomoc zde přicházejí sociální vědy v podobě sociologie, psychologie, politologie či genderu. Texty nepostihují areál zcela, ale areál

⁸ POSPÍŠIL, I.: *Základní okruhy filologické a literárněvědné metodologie a teorie (elementy, materiály, úvahy, pojetí, texty)*, Trnava 2010, s. 123.

promlouvá jazykem a jeho produkty. V pojetí brněnské školy filologicko-areálových studií je sociálněvědné pole přesahem filologie. Poznání jazyka a literatury je nejen východiskem, prostředkem, ale také cílem transcendence k sociálním a jiným humanitním vědám. Bočním produktem je ovšem komplexnější poznání areálu skrze jazyk a jeho textové produkty.⁹

Jedním z okruhů filologicko-areálových studií je hledání dialogu kultur. V této rovině se opět dostáváme k problematice sedmihradského multikulturního prostředí s jeho textovými projevy. Kulturní dialog má prostorový a časový rozměr. Dialog je chápán jako forma komunikace, strategie lidského chování a dosahování cílů. Negativní konotace může mít v rámci dialogu názorový střet a prosazování vlastních hledisek vedoucích ke změně situace. Termín dialogu kultur našel své uplatnění zejména při koncipování komparatisticky chápaných literárních dějin. Klíčovými pojmy předmětu badatelského zájmu je triáda jazyk – kultura – společnost. Na jejich pozadí se vyjeví další triáda literatura – teritorium – etnos. Náhled je doplněn dalšími sociálními vědami jako historie, politika, sociologie či psychologie. Nutno je též doplnit kulturní antropologii či etnologii a další disciplíny.¹⁰

Právě v konceptu filologicko-areálových studií nachází připravovaná práce o sedmihradském teritoriu a dialogu tamních kultur prostřednictvím textů své pevné metodologické zakotvení. V jednotlivých textech je hledána osobnost a životní zkušenost autora v souladu s biografickou a psychologickou metodou. Vyprávění odehrávající se v konkrétní jasně dané sociální skupině či etniku je z pozice sociologické metody analyzováno. Zkoumání historického pozadí a kulturních souvislostí, majících ve vztahu velkého příběhu dějin sedmihradského teritoria přímý vliv na dějiny všedního dne či mikrohistorickou drobnokresbu, využívají metody kulturní historie. V souladu s brněnským pojetím filologicko-areálové koncepce tvoří sociálněvědné průzory do politologie, etnologie či kulturní historie jen přesahy, které usazují texty jako obecně kulturní artefakty do prostoru a času. Za hlavní analyzovaná díla prosazují romány a povídky současných autorů z řad sedmihradských Sasů. Pro konkretizaci tématu a nalezení textového materiálu pro analýzu je možno analyzovat vlivné romány *Eginalda Schlattnera* z trilogie *Versunkene Gesichter*.¹¹

⁹ PAVELKA, J. - POSPÍŠIL, I.: *Základní problémy literárněvědné metodologie*, Brno 1986, s. 172.

¹⁰ GAZDA, J.: *Lingvisticko – metodologické aspekty srovnávací typologie textů se zřetelem k areálu střední a východní Evropy*. In: I. Pospíšil, Areál – sociální vědy – Filologie, Brno 2002, s. 26.

¹¹ K tomu srov. SCHLATTNER, E.: *Der geköpfte Hahn. Roman*, München 2016. Analýzu celé jeho románové trilogie provedla Andrea Dumitru. Srov. DUMITRU, A.: *Inter- und Multikulturalität in Eginald Schlattners Romantrilogie*, Sibiu 2017.

TEORIE ETNICITY

Pokud má koncept filologicko-areálových studií znamenat prolínání filologických a sociálních věd, aby samotný text dostal další rozměr, tak v rámci této studie tvoří východisko sociální části konceptu teorie etnicity. Multikulturní areál Sedmíhradska může být pojímán jako prostor vzájemného obohacování i agresivní soutěže vícero nacionalismů. Fenomény etnicity a nacionalismu přímo ovlivňují texty z tohoto prostoru. V rámci teorie etnicity je možné nastolit otázku, zda problematiku nacionalismu formují pouze dva zdánlivě protichůdné koncepty primordialismu a modernismu (konstruktivismu), a zda není při rozboru tohoto tématu prostor pro jinou smířčí cestu. Ona smířčí cesta je jeví podnětnou právě pro určení povahy etnicity či skupinového pojetí sedmíhradských Sasů, jakožto etnické skupiny zformované v předmoderním feudálním světě, kterou sociální procesy moderní doby oslabily a destrukovaly.

V současném globalizovaném světě je možno vysledovat oslabení role fenoménu hranice a státu. Od 60. let došlo k novému rozmachu etnických hnutí a emancipačních procesů. Proti sobě dnes dále stojí unifikační a globalizační tendence s regionálními hnutími, jež vyzdvihují pojmy decentralizace a partikularismu. V tradičním pojetí etnicity, související od dob německého romantismu s fenomény jazyka, kultury nebo mravů, byl národ chápán jako odvěká objektivní kategorie. Naopak postmoderní úvahy pojímají národ jako sociální výtvar a produkt lidské kultury. Jistým usmiřujícím proudem mezi krajními polohami primordialismu a konstruktivismu je názor hovořící o předmoderních kořenech národních hnutí.¹²

Etnicita může být chápána jako jedna z možných podob kolektivní identity s konkrétními aspekty sociálního chování. Etnicita projevuje fluidní charakter, kdy se tolerantně a otevřeně projevuje vůči majoritní kultuře. Na základě mnohých etnických projevů lze souhlasit s tvrzením, že etnicita je vnitřně složitý, komplexní a zejména vývojově aktivní jev, který je namísto postihovat z různých pozic. Není účelem této kapitoly pokusit se o vyčerpávající souhrn teoretických přístupů k problematice etnicity ani vyjmenovat různé etnické definice. Lze však uvést některé z teorií, jež mohou být považovány z hlediska výzkumu za inspirativní či hodné polemiky. Etnicitu lze vnímat například skrze konstitutivní komponenty jazyka, území, náboženství, historického příběhu nebo kulturně-psychologických

¹² Srov. ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha 2009.

nebo hospodářsko-společenských podobností. Je možno přemýšlet o objektivnosti nebo subjektivnosti tohoto fenoménu, o aktivní či pasivní pozici jeho aktérů.¹³

V rámci revitalizačních aktivit a aktérů revitalizačních snah je vyzdvihován především axiom o etnicitě jako neměnné historické danosti nepodléhající vývojovým změnám. Etnicita má být dle primordialistického konceptu členům etnického společenství vrozena. Kritiky je zdůrazňována instrumentální povaha těchto názorů pro argumentaci nacionálních politiků a revitalizačních snah. Prizmatem primordialistických paradigmat nahlíží na svou identitu též aktéři menšinového života v každodenní sféře. Do sféry myšlené mytologie je možno zařadit mýty o jednotě původu, náboženství, jazyka nebo obývaného území. Tyto primordialistické fenomény, coby neměnné a nezpochybňované veličiny, jsou aktéry internalizovány a dále tradovány. Ačkoliv jsou primordialistické koncepty kritizovány jako nevědecké a nekritické, je nutné je brát v potaz při promýšlení jejich rolí ve strukturách zkoumané společenské entity i v každodenním životě jejích jednotlivých členů. Podstatné je především jejich emické hledisko, které je akademickým modernisticko-konstruktivistickým koncepcím vzdálenější. Oproti sociologii nebo antropologii bere politologie primordialismus mnohem vážněji. Zdůrazňuje zejména jeho roli pro mobilizaci širokých vrstev obyvatelstva.

Na opačné straně pomyslného spektra stojí modernisticko-konstruktivistické přístupy považující etnicitu za kulturně vyprodukovaný sociální výtvar, jenž byl ahistoricky naroubován na předchozí historické epochy. Etnicita je v tomto pojetí pojímána jako překonaný intelektuální výtvar a konstrukt související v době svého vzniku s procesy modernizace a industrializace, či případně se změnou společenských struktur a postupným vznikem občanské společnosti. Toto pojetí například u Ernsta Gellnera vnímá etnicitu jako nástroj politického nacionalismu. Oponenty je však kritizováno pro svůj europocentrismus, protože nebere v úvahu specifika kultur na jiných kontinentech. Podle Gellnerovy vlivné definice nacionalismu, která se dominantně prosadila v antropologii, by měly kulturní hranice odpovídat politickým hranicím a stát by měl obsahovat pouze lidi „stejného druhu“. Každý nacionalismus prosazuje svým způsobem shodu mezi státem a kulturou jeho občanů. Moderní nacionalismus vychází z francouzského osvícenství německého romantismu. Na druhou stranu je třeba uznat vliv rozsáhlých společensko-ekonomických proměn modernizace a industrializace na přelomu 18.

¹³ V českém prostředí provedl přehled základních teorií nejnověji: HORÁLEK, A.: *Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurs prizmatem aktivity a objektivity etnicity*. Český lid 1, 99/2012, s. 23 – 43.

a 19. století na nové konstituování moderního národního vědomí občanské společnosti. Etnicita zde není odvěká a latentní, nýbrž má charakter instrumentálního konstruktů.¹⁴

Ernst Gellner považuje za zásadní definovat fenomén kultury, z něhož národ a nacionalismus vycházejí. Kultura je v jeho pojetí proměnlivým aspektem volby. Dalším termínem nutným pro definici nacionalismu jsou organizace lidské skupiny, neboť vedle kultury jsou lidské skupiny vybaveny též aspektem organizace, která určuje vzájemné povinnosti, závazky, práva a povinnosti všech svých členů se svébytným sociálním postavením. Předpokladem nacionalismu je politický princip, na jehož základě je podobnost v rámci určité kultury základním sociálním poutem. Legitimita autority v každé konkrétní skupině, ať už pojetí této autority jakékoli, vychází z faktu, že členové dotyčné skupiny patří ke stejné kultuře (národu). Podobnost v rámci určité skupiny se stává podmínkou legitimního členství. Národní stát má zahrnovat všechny příslušníky národa a netolerovat v rámci svých hranic významný počet těch, kteří příslušníky nejsou.¹⁵

Základní kamenem Gellnerova pojetí nacionalismu je tvrzení, že národy a nacionalismy nejsou oproti kultuře a společnosti univerzálními kategoriemi. Na pozadí nacionalistického vidění světa je vždy existence centralizovaného státu. Stát a jeho aparát nejsou ničím univerzálně přítomným. Při budování národního státu je nutno vytyčit hranice jednotky a vybudovat institucionální síť. V mocenském centru se smějí pohybovat jen příslušníci národa. Státy nejsou univerzální. Uchovat řád umí i necentralizované společnosti bez delegování institucionalizované moci. Existence nacionalismu je možná pouze ve světě, v němž jsou státy považovány za samozřejmost, což se nedá vztáhnout na lidstvo jako takové.

Nacionalisté se snaží o probuzení člověka k jeho národní identitě. V jejich pojetí nacionalismus v předmoderní době spal. Lze zde vysledovat pokus o sladění univerzálního statusu nacionalismu s jeho historickou absencí. Na tomto místě Gellner odkazuje na výrazného odpůrce primordiálního pojetí národa Ellie Kedourieho, který tvrdí, že národní cítění je nahodilé a bylo stvořeno z pomatených názorů jedné konkrétní skupiny myslitelů v konkrétní historické situaci. Národ je v tomto vyhraněném a extrémním pojetí ideologické nedopatření vymyšlené v Evropě na počátku 19. století. Gellner přiznává sympatie k tomuto pojetí, ale zároveň se pokouší o smířčí polemiku. Nacionalismus je podle tohoto kompromisu důsledkem a korelátorem určitých společenských poměrů. V tomto ohledu se však vyhýbá redukcionismu ušlechtilého a obětavého národního citu, který může být vnímán jako projev lidské solidarity

¹⁴ Srov. GELLNER, A.: *Národy a nacionalismus*. Praha 1993. Dále ERIKSEN, H. T.: *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha 2008, s. 331-332.

¹⁵ GELLNER, E.: *Nationalism*. London 1997, s. 1-13.

výhradně pozitivně. Jeho kompromisní názor přiznává souhru protichůdných tendencí nahodilosti a nevyhnutelnosti. Nacionalismus je v určitých podmínkách nutný, ale tyto podmínky nejsou univerzální. Jednoznačně však zastává názor, že nacionalismus vyrůstá z modernity (modernismus).¹⁶

Kultura a moc jsou trvalé jevy. V moderní době se k sobě ale staví určitým způsobem, jenž plodí nacionalismus. Jádrem sporu mezi modernisty a primordialisty je problém kontinuity. Kultury jsou kontinuální a přenášejí svou kontinuitu přes předěly mezi následnými formami společenské organizace. Kultura se předává v čase a zároveň se v čase mění. Sociální vědci a historikové doložili přítomnost uměle vytvořených, přitom předpokládaně kontinuálních a odvěkých tradic. Na druhé straně určitý způsob jednání může přežít i radikální reorganizaci. Platí opět zdánlivě protichůdné, tedy že kultury jsou přetrvávající i nestálé. Kultury jsou zároveň pro své nositele neviditelné. Obecné vysvětlení musí stát vně a oprostit se od emocí nositelů kultury. Je třeba vysvětlit, proč se kultury staly politickým principem a proč se staly principem vymezení politických jednotek.¹⁷

Homogennost kultury je při determinaci politických hranic nepravděpodobným činitelem v agrárním světě a pravděpodobným činitelem v moderním světě průmyslu a vědy. Přejít od agrárního k průmyslovému světu je přechodem od světa, kde je vysoká kultura menšinovým výdobytkem ke světu, kde se stává převládající kulturou společnosti jako celku. Vše souvisí podle Gellnera se vznikem nacionalismu. Ten je spojován s moderním světem při vědomí kontinuity kultur v čase či schopnosti kultur podněcovat politické jednání a loajalitu. Pro porozumění nacionalismu je nutné hledat rozdíly mezi moderním a tradičním světem.¹⁸

V rámci modernisticko-konstruktivistické teorie vyzdvihuje vedle Ernsta Gellnera též Miroslav Hroch spjatost etnického vědomí s industrializací a upozorňuje na tři fáze národního vědomí. Na počátku stojí kulturní aktivity politicky indiferentních intelektuálů, které nabírají postupně politický charakter a jsou předmětem agitace. Šíření společenského nacionálního vědomí přechází v masové národní hnutí s politickými cíli. Na počátku etnického vědomí stojí intelektuální aktivity, jejichž výsledky jsou celospolečensky intralizovány v procesu nacionálních aktivit.¹⁹

Stěžejní koncepty s velkým významem tvoří paradigmata Thomase Hyllanda Eriksena. Podle jeho názoru jsou etnické skupiny založeny na principu sebevymezení vůči ostatním

¹⁶ GELLNER, E.: *Nationalism*. London 1997, s. 1-13.

¹⁷ TAMTÉŽ, s. 90-96.

¹⁸ TAMTÉŽ.

¹⁹ Srov. HROCH, M.: *V národním zájmu*. Praha 1999. K historickému vývoji nacionalismu též: HOBSBAWM, E.: *Národy a nacionalismus od roku 1780*. Brno 2000.

konkurenčním etnikům. Etnická skupina vytvoří symboly pro určení hranic mezi „My“ a „Oni“. Kulturní symboly primárně neslouží pro vyjádření příslušnosti k dané skupině, ale jsou nástroji diferenciací od ostatních. Etnicita je závislá na okolnostech a má situační charakter. V rámci tzv. situacionismu je etnicita determinována prostředím. Odlišné možnosti mají vliv na různé kulturní vzorce a normy. Etnicita je proměnlivá v čase a prostoru. Je především aspektem vztahu. Etnicita není neměnná a stabilní, ale má fluidní charakter a je nepřetržitě proměňována.²⁰

Podle Benedicta Andersona je etnicita utvářena vědomím kolektivity. Vznik a masové rozšíření médií vede mimo jiné k prolamování obzorů a formování nových typů společností. Moderní národy se vyznačují bezprostřednějším kontaktem mezi jedincem a společností. V tomto pojetí je národ konstruktem mediálního časoprostoru, založeným na sdílení společenských informací, bez potřeby teritoriální blízkosti. V Andersonově pojetí se etnicita vyznačuje sdílením časoprostoru. Je fenoménem, jenž je svými nositeli vědomě i nevědomě reformován, v čemž spatřuji myšlenkovou blízkost a inspiraci pro tuto práci.²¹

Za přístup spojující primordialismus s konstruktivismem je považována tzv. Teorie jednání Pierra Bourdieu. Tento přístup je při promyšlení etnické identity sedmihradských Sasů příhodný právě pro jeho situační charakter a zohlednění podmínek etnika v multietnických oblastech. Je uplatnitelný též v případě kolize náboženských a národních identit. Termín habitus v rámci této teorie znamená systém trvalých a přenositelných dispozic, který slouží při zapojení předchozích zkušeností jako matrice vnímání, chápání a jednání. Trvalost a všudypřítomnost habitu má primordialistický charakter. Společenský charakter etnicity je závislý na okolnostech s proměnlivým situačním charakterem. Habitus má rituální podobu závislou na neustálém opakování a stvrzování řádu. Aplikaci Teorie jednání na fenomén etnicity provedl kulturalista Carter Bentley, podle jehož názoru jsou pojmy etnicita a kultura neoddělitelné a zaměnitelné. Etnicita je v jeho pojetí chápána behaviorálně, jako žitá zkušenost, jež není politicky podmíněná. Také zde dochází k oddělení pojmů etnicity a nacionalismu, který je v této souvislosti pojímán jako konstrukce utvářená podvědomými zájmy společnosti.²²

V rámci odsouzení primordialistické koncepce modernisty, kteří etnicitu považují za vykonstruovaný kulturní produkt související s termíny modernizace a industrializace, se při promyšlení etnické identity sedmihradských Sasů pro mne jeví jako nosné především teorie

²⁰ ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha 2012.

²¹ ANDERSON, B.: *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha 2008.

²² BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge Studies in Social Anthropology, No. 16. Cambridge, London 1977. BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*. Praha 1998. Dále k aplikaci teorie habitu srov. BENTLEY, C.: *Ethnicity and Practice*. Comparative Studies in Society and History 29, 1987, s. 24-55.

uznávající předmoderní podoby fenoménu etnicity. Na tomto místě je třeba zdůraznit zejména termín *ethnie*, jenž je A. D. Smithem chápán jako zdroj mýtů, hodnot a sdílených idejí, které z *ethnies* vyvěrají už v předmoderní době. *Ethnies* determinují společenskou paměť a kolektivní mytologii. Zahrnují v sobě též příběhy etnogeneze, jednotu národa a jeho teritoria, které předznamenávají politické nároky společenství. Tento koncept se jeví být inspirativní při výzkumu etnicity sedmihradských Sasů, kdy i v předmoderní éře lze sledovat existenci skupinové identity a etnické sounáležitosti. Etnicita je zde vždy přítomná a má kontextuální charakter. Etnicita není totožná s pojmem národa. Je pojímána jako širší fenomén, jenž má oproti pojetí národa předmoderní kořeny.²³

Smith nahlíží národ a nacionalismus jako mýtus moderní doby. Podle tohoto mýtu národ existuje od nepaměti. V moderní době byl nacionalisty probuzen k životu. Nabízí nacionalistické drama spásy. Jeho moc je zvětšena přítomností tradic, pamětí, symbolikou, mýty a starými předmoderními hodnotami. Společenství se má shodovat s teritoriem. Do nacionalismu ovšem vyvěrají předmoderní identity a tradice.²⁴ Smith se věnuje zejména fenoménu etnicity a jejímu vztahu k nacionalismu. Podle jedné z krajních poloh, tedy primordialismu, se jedná o danost existující mimo prostor a čas. Podle názoru na opačné straně spektra má etnicita situační charakter. Přináležitost ke skupině je zde otázkou postojů, vnímání a citů, které jsou proměnlivé a závislé na kolektivní situaci člověka. Se změnou situace dochází ke změně identifikace, identit a diskursů. Etnicita je nazírána jako instrument při soupeření zájmů elit o moc. Skrze etnická témata je možno mobilizovat stoupence v zápase o moc a dosažení cílů.²⁵

Smith však nabízí též pomyslnou střední cestu, která zdůrazňuje historické a symbolicko-kulturní atributy etnické identity. Etnicita je v tomto ohledu nazírána jako typ kulturní kolektivity s důrazem na roli historické paměti a mýtů o původu rozpoznatelných na základě kulturních rozdílů, náboženství, obyčejů, jazyka nebo institucí. Tyto kolektivity jsou historické dvojím způsobem. Je u nich předpokládána existence historické paměti. Skupina je pojímána jako produkt historických změn. Je vystavena možnosti rozpadu.²⁶

Smith rozlišuje etnické kategorie a etnická společenství. Etnické kategorie disponují jen malým sebeuvědoměním. Mají jen vágní vědomí o vlastní oddělené kolektivitě. Zvenčí mohou být etnické kategorie pokládány za oddělené seskupení na kulturním a politickém základě. U

²³ Srov. SMITH, A. D.: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford 1986.

²⁴ SMITH, A. D.: *National Identity*. London 1991, s. 19-42.

²⁵ TAMTÉŽ.

²⁶ TAMTÉŽ.

této kategorie kolektivity chybí mýtus o společném původu, historická paměť, pocit skupinové solidarity a spojení s konkrétním teritoriem či vlastí. Etnická společenství, která A. D. Smith nazývá též termínem ethnie, mají následující atributy: vlastní kolektivní jméno, mýtus o společném původu, sdílenou historickou paměť, jeden či více odlišných prvků společné kultury, spojení s určitou vlastí, pocit solidarity s významnými částmi populace. Těmito atributy se kolektivní společenství přibližuje ideálnímu typu etnického společenství čili ethnie, které je historicko-kulturním společenstvím s vědomím společné identity. Je nutno zdůraznit odlišnost od rasy, u které jsou zdůrazňovány odlišnosti a jedinečnosti dědičného původu, které mají podmiňovat mentální vlastnosti. Časté zaměňování ras, plemen a etnických společenství rasovými ideology přímo vedlo k tragickým událostem první poloviny 20. století.²⁷

V etnických společenstvích dochází ke spojování rodiny a národa. Ethnie je složená z navzájem příbuzných rodin spojených mytickými vazbami příbuzenství a původu. Právě příbuzenství je ústřední atribut etnicity, která ve svém mytologickém vymezení dává odpovědi na otázky „kdo jsme?“ a „odkud jsme přišli?“. Je nutno též zdůraznit nezřetelnou hranici mezi mýtem a historií u předmoderních společenství. Historické příběhy jsou využívány pro přítomné a budoucí účely. Ethnie se vyznačují též náklonností ke svému území, které pojímají jako posvátnou zemi předků. Silná nostalgie a vazba na vlast umožňuje přežití společenství na dálku v diaspoře. Vedle vazby na území je možno sledovat v posledních dvou až třech stoletích rostoucí význam jazyka a barvy pleti. Ethnie není primoridiální. Pro příslušníky společenství se vztah k ethnii a jejich sebepojetí neustále proměňuje na základě subjektivního vnímání výše vyjmenovaných atributů. Skupinová soudržnost se upevňuje či vytrácí. Stejně se mění i kvalita sebevědomění příslušníků skupiny. Při zesílení roste vědomí etnické identity a sebevědomí etnického společenství. Při zeslabení hrozí rozpad či pohlcení ethnie. Ethnie se může formovat splýváním do té doby oddělených jednotek nebo procesem pohlcování jedné jednotky jinou. Ethnie se mohou dělit štěpením či tzv. proliferací, kdy dochází k opuštění etnického celku jednou jeho částí a vytvořením nového. Toto vše dokumentuje proměnlivost etnických procesů. Kulturní identita je v rámci jistých mezí tvárná. Povaha kolektivních kulturních uskupení je koncentrická, kdy dochází u členů společenství k pocitování různých loajalit a k identifikaci na různých úrovních.²⁸

Etnické hranice se vyznačují nestálostí a proměnlivostí. Hranice a kultura se proměňují v čase. Do těchto procesů promlouvá též individuální cítění, vnímání a paměť. Je ovšem důležité nezveličovat subjektivitu sociálních procesů, což by mohlo v konečném důsledku

²⁷ SMITH, A. D.: *National Identity*. London 1991, s. 19-42.

²⁸ TAMTÉŽ.

zamezit snaze o vysvětlení kolektivity a sociálních útvarů. Dochází k paradoxnímu překrývání stálosti i proměnlivosti. Některé ethnie se vyznačují překvapivou stálostí kulturních charakteristik navzdory demografickým změnám a změnám sociálních hranic, kterými společenství prošla.²⁹

Smithův koncept zdůrazňující historickou kontinuitu etnických společenství má usmiřovat oba krajní póly primordialismu a instrumentalismu. Kolektivní kulturní identita vychází z pocitu kontinuity, jak ho vnímají jednotlivé generace dané kulturní jednotky populace. Týká se též sdílených vzpomínek a představ o kolektivním osudu a kultuře. Pocit kontinuity souvisí též se základními vzorci mýtů, symboly, paměti a hodnotami, které spojují po sobě jdoucí generace příslušníků etnika dohromady. Zároveň je tyto kontinuity oddělují od lidí zvenčí a rýsují kulturní diferenciaci. Ke krystalizaci a zachování etnických identit může přispět i koncentrace nepřímých faktorů a vnitřní etnické historie. Opakovaně se vyskytující šifry, které vytvářejí pocit etnické identifikace, zajišťují přetrvání po dlouhé období. Důležitá je role procesu vytváření státu a politická aktivita, válečná mobilizace či organizované náboženství.³⁰

Ethnie se utvářejí na základě pocitu kontinuity, sdílené paměti a kolektivního osudu, na základě kulturní příbuznosti ztělesněné ve zvláštních mýtech, vzpomínkách, symbolech a hodnotách, které si daná jednotka populace uchovává, nikoliv na základě fyzického původu. Při proliferaci zůstává etnické společenství v nějaké formě zachováno. Ethnie zaniká skrze genocidu či etnocidu (kulturní genocidu). Genocida samotná nevede k dosažení cíle a má často zcela opačný účinek. Naopak zničení bohů a chrámů má za následek zničení společenství jako takového. Na jedné straně stojí vykořenění kultury dané skupiny, které nemusí vést ke zničení skupiny jako takové. Na druhé straně stojí pomalé procesy kulturního pohlcování, často nezamýšlené, které vedou ke slábnutí pocitu sounáležitosti u nositelů etnického vědomí.³¹

Jak již bylo naznačeno, ústředním paradoxem etnicity je koexistence neustálé změny a trvalosti. Rezervoár tradic a odkazů přejímaných a modifikovaných je předáván z generace na generaci. Neustále jsou nově vymezovány názory a kulturní obsahy společenství. Následné generace z tohoto rezervoáru selektivně čerpají. Odpovědné elitní skupiny udržují tradice a dodávají společenství kulturní jednotu. Těmito profesionály jsou vytvářena etnická jádra, která záměrně odlišují ethnie od jiných skupin. Etnická jádra udržují vědomí totožnosti obyčejů

²⁹ K fenoménu etnické hranice zejména ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha 2012.

³⁰ TAMTÉŽ, s. 277.

³¹ TAMTÉŽ, s. 281.

napříč generacemi, sjednocují kulturní základ společenství a udržují mýtus o společném původu. Etnické jádro státu utváří povahu a hranice národa. Na základě jádra se státy homogenizují, aby vytvořily národy. Dominantní ethnie ke státu, jemuž dala jméno a kulturní charakter, přičleňuje jiné ethnie a fragmenty. Ethnie má územní nároky na základě mýtu o zlatém věku. Má etnická oprávnění k územní držbě.³²

V souvislosti s termínem národ nabízí A. D. Smith následující definici: Národ je pojmenování lidské populace sdílející historické území, společné mýty a historickou paměť, masovou veřejnou kulturu, společnou ekonomiku a pro všechny členy zákonná práva a povinnosti. Národ je společenstvím společných mýtů a vzpomínek jako ethnie. Je teritoriálním společenstvím. Naopak ethnie může být s územím spojena pouze historicky a symbolicky. Národ je s územím spojen fyzicky a reálně. Národy mají území. Národy vyžadují etnické prvky.³³

Národ a ethnie se částečně překrývají pojmově i historicky, ale není to v pojetí A. D. Smithe totéž. Ethnie nemusí být usazena na svém domovském území. Kultura nemusí být veřejná ani společná všem členům. Nemusí mít společné právní kodexy. Dominantní proud vede k přerodu ethnie v národ. Na druhé straně je zde možnost vytvoření národa bez předchozí ethnie (USA). Utváření prvních evropských národů na základě předmoderních etnických jader se stalo vzorem pro vytváření dalších národů. Ukázala se potřeba vytvoření soudržné mytologie a symboliky historického a kulturního společenství z kulturních prvků, které byly k dispozici, když se tyto národy nemohly pochlubit významnými etnickými předchůdci a jasnými etnickými vazbami. Bez jasného etnického rodokmene by se národ mohl rozpadnout. Etnický model národa, který mnohde přetrval až do dnešní doby, se hodil k předmoderní démotické podobě společenství, neboť byl sociologicky plodný.³⁴

V úvodu kapitoly byla nastolena otázka, zda tematizování problematiky nacionalismu determinují dva na první pohled protichůdné principy primordialismu a konstruktivismu, mezi nimiž se rozprostírá konceptuální vakuum. Jistý pokus o smíření těchto leckdy šablonovitých koncepcí je možno vidět v pojetí ethnie jako rozvinutého předmoderního vědomí pospolitosti, které vede skrze procesy modernizace a industrializace ke vzniku moderního národního vědomí, jak je přítomno v textech A. D. Smithe. Klíčovým termínem tohoto směru je pojem kontinuity. Dichotomie primordialismu a konstruktivismu je překonána též fluidním pojetím

³² SMITH, A. D.: *National Identity*. London 1991, s. 19-42.

³³ TAMTÉŽ.

³⁴ SMITH, A. D.: *Etnický základ národní identity*. In: HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha 2003, s. 293.

etnicity T. H. Eriksena a důrazem na aktéřskou složku skupinového příslušenství u P. Bourdieu. Tyto zmíněné koncepty se jeví jako vhodné při zkoumání sebepojetí a etnické identity sedmihradských Sasů.

ETNICKÁ IDENTITA SEDMIHRADSKÝCH SASŮ

Na etnickou identitu je možno nahlížet, jako na kategorii sociálně konstruovanou a narativně utvářenou, jež se neustále proměňuje v čase a existuje ve vztahu subjektu a kultury. Má situační a mnohvrstevnatý charakter. Při zkoumání povahy a současné situace národnostní menšiny sedmihradských Sasů je nutné sledovat znaky a projevy jejich etnické identity. Pojem etnické skupiny obsahuje myšlenku kontaktu a vzájemného vztahu. Předpokládá, že všichni její členové žijí v propojeném světě. Etnická společenství si uvědomují existenci jiných skupin a jejich členů. Mají potřebu se vůči jiným etnicitám vymezovat. Etnicita je aspektem vztahu, nikoliv vlastností dané skupiny. Z pohledu sledované skupiny je nutné vytyčit hranice společnosti, zdůraznit odlišnosti a rozdíl mezi pojmy My a Oni. Dochází k přijímání představ o specifčnosti dané skupiny a tvorbě kulturních stereotypů. Stereotypizování názorů na okolní svět prostřednictvím pohledu vlastního dané etnicitě pomáhá s orientací v okolním světě, dává mu řád a smysl. Může legitimizovat stávající řád nebo určit hranice konkrétní kultury. Mezi etnickými skupinami se vytváří určitá forma symbiózy. Ve vztahu mezi sedmihradskými Sasy a majoritou je možno najít mnoho prvků vzájemné interakce a komplementarizace. Odlišný vývoj vede k vytvoření vzájemných negativních stereotypů vedoucích k vytyčení ostrých etnických hranic a k posílení vlastní etnické identity, jako zbrani vůči negativně vnímanému konkurentovi.³⁵

V případě sedmihradských Sasů a jejich současné situace lze mluvit o mezietnické symbióze s majoritním rumunským obyvatelstvem. Důkazy mezietnického přizpůsobování a komplementarizace jsou vidět na německých menšinových školách v Sedmihradsku, kde tvoří naprostou většinu rumunští žáci. Rumunské děti aktivně vystupují jako tanečníci na saských slavnostech v saských krojích. Německé menšinové politiky, zejména sedmihradské Sasy, volí především majoritní rumunské obyvatelstvo. Vzájemná interakce je patrná i v jiných sférách společenského života. Komplementarita předpokládá uznání vzájemných rozdílů. Pro oboustranný kontakt je nutný sdílený jazyk. Sedmihradští Sasové, obklopeni majoritními

³⁵ ERIKSEN, Thomas Hyland: *Etnicita a nacionalismus*. Antropologické perspektivy. Praha 2012, s. 43-58.

Rumuny, používají ve veřejné sféře výhradně rumunský jazyk. Pro etnicitu je důležité vytyčení společného území mezietnického diskursu a interakce.³⁶

Potlačení vlastní etnické identity a plné osvojení znaků dominantní kultury a jejího jazyka vede k oslabení etnicity a k asimilačním tendencím. Lze mluvit o stigmatizované identitě, kdy jsou znaky vlastní skupiny vědomě potlačovány. K tomu je však nutno dodat, že etnická identita má fluidní a relativní charakter. Individuum může přijmout více identit, jež jsou vyjednávány v každodenních interakcích. Etnicita může být též manipulována svými představiteli. Etnických sítí lze využívat k politickým účelům pro získání moci, kontaktů a informací. Německé školy v Sedmihradsku jsou vnímány jako výhodná startovací pozice pro kariéru, získání informací, snadnější odchod a adaptaci v Německu. Etnická příslušnost nabízí možný zdroj obživy, přátel nebo nalezení partnera.³⁷

Sedmihradští Sasové nejčastěji poukazují při rozhovorech o jejich etnické identitě a kulturních odlišnostech na svázanost se svou zemí (Heim), specifickou skupinovou historií (Geschichte), evangelickou náboženskou vírou (evangelische Glaube) a vlastní jazyk (sächsisch). Při zkoumání etnické klasifikace sedmihradských Sasů vyvstává problém s určením jejich národnostní příslušnosti. Sedmihradští Sasové se neidentifikují striktně národnostně. Necítí se být příslušníky politického německého národa a jasně deklarují vlastní odlišnost od Němců. Vyzdvihují svůj osobitý historický příběh, vztah k obývanému regionu a domovu v Sedmihradsku. Jejich skupinové sebepojetí je určeno především regionálně a historicky.³⁸

Ohledně problému svého němečství sedmihradští Sasové deklarují, že jsou německého původu (*Abstammung*), ale nejsou Němci. Přední saský intelektuál a teolog Paul Philippi k tomu dodal: „*Nejsme Němci. Jsme jen německého původu. Máme podíl na německé kultuře, ale politicky jsme jiným národem. Historický vývoj vedoucí k identifikaci sedmihradských Sasů s německým národem byl špatný a chybný. Zdůraznění německého elementu mělo v naší historii znamenat opozici vůči maďarizaci a později rumunizaci sedmihradských Sasů. Kulturně to bylo dobré, ale politicky nikoliv.*“³⁹

³⁶ K etnické identitě sedmihradských Sasů srov. DRS, Tomáš: *Current Manifestations of the Ethnic Identity of Transylvanian Saxons*. *Ethnologia Actualis* 15, 2015, s. 48-67.

³⁷ TAMTÉŽ.

³⁸ Dotazníkový výzkum zaměřený na etnickou identitu proběhl v červenci a srpnu 2011. V historicky saských obcích Birtihalm (Biertan), Reichesdorf (Richiş), Malmkrog (Mălâncrav), Neudorf (Nou Săsesc) nebo v městském prostředí Hermannstadtu (Sibiu) či Mediasche (Medias), tedy v oblasti zvané Altland, informátoři odpovídali na otázky týkající se etnické identity v polostrukturovaných rozhovorech i v letech 2013 až 2015.

³⁹ Rozhovor s teologem, univerzitním profesorem a politikem byl veden v Hermannstadtu 12. 8. 2013. Paul Philippi je jedna z nejvýraznějších postav sedmihradských Sasů konce 20. a počátku 21. století. Narodil se 21. listopadu 1923 v Kronstadtu (Braşov). V době druhé světové války se aktivně účastnil bojů v SSSR v řadách nacistických oddílů SS. Později padl do amerického zajetí a konce války se dočkal v Německu. Od 40. do konce

Od raného středověku zakládali sedmihradští Sasové svou identitu na odlišnosti od ostatních etnických subjektů v Sedmihradsku. Udržování etnické hranice bylo konstruováno především na základě vlastního jazyka – německého dialektu později zvaného *sächsisch*, dále na kulturních odlišnostech, vlastních festivitech a od 16. století po přijetí reformace a založení vlastní evangelické církve v Sedmihradsku na církevním odlišení. V politické rovině se sedmihradští Sasové domohli privilegovaného postavení, když saská území na jihu Sedmihradska zvaná „královská půda“ podléhala přímo králi a vyznačovala se vlastní samosprávou v podobě voleného shromáždění *Nationsuniversität*. V sociální sféře byla identita sedmihradských Sasů založena na osobní svobodě všech sedmihradských Sasů žijících v samosprávných oblastech „královské půdy“. Sedmihradští Sasové tvořili spolu s maďarskou šlechtou a maďarskou skupinou Sikulů předmoderní privilegovaný národ s právem účasti na sedmihradském zemském sněmu. Tři privilegované národy uzavřely v roce 1437 tzv. Kápolskou unii, ve které si slíbily spolupráci a vymezily se proti nesvobodnému rumunskému obyvatelstvu. V souvislosti s předmoderní identitou sedmihradských Sasů lze hovořit o vědomí vlastní odlišnosti od ostatních etnických skupin v Sedmihradsku v rovině kulturní (jazyk, tradice, historický příběh, víra), dále v rovině sociální (osobní svoboda saského obyvatelstva v oblastech „královské půdy“) a nakonec politické (vlastní samospráva a právo účasti na sedmihradském zemském sněmu). Důležité je též vědomí nadřazeného postavení vůči rumunskému majoritnímu obyvatelstvu a spojenectví s maďarskou šlechtou a Sikuly. První otřesy doznává takto pojímaná identita zejména v rovině politické s příchodem modernistických reforem císaře Josefa II., které pozměnily tradiční pořádky na sedmihradském zemském sněmu a na krátký čas zrušily práva voleného shromáždění sedmihradských Sasů.⁴⁰

Dle tezí Miroslava Hrocha je možno považovat etnickou identitu sedmihradských Sasů za přednárodní. Jedná se o zemskou identitu spjatou s historickým politickým celkem Sedmihradska a s místním stavovským zřízením. Zemský patriotismus souvisí s tradiční

70. let žil převážně ve Spolkové republice Německo. Po studiu teologie v Erlangenu přednášel na univerzitě v Heidelbergu. Od přelomu 70. a 80. let působil na univerzitě v Hermannstadtu. Předtím musel dokazovat, že v řadách německé armády nesloužil jako dobrovolník, aby mu bylo vráceno rumunské občanství. Na konci roku 1989 patřil ke spoluzakladatelům fóra rumunských Němců *Das Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien* (DFDR). V letech 1992 až 1998 byl předsedou DFDR. Od roku 1998 je čestným předsedou DFDR. Je též nositelem celé řady vyznamenání. K jeho rozsáhlému dílu např. PHILIPPI, P.: *Weder Erbe noch Zukunft?*. Sibiu 2010. Z dalších prací téhož autora k tématu směřování a povaze sedmihradských Sasů např. PHILIPPI, P.: *Die Siebenbürger Sachsen - Wer Sie Sind Und Was sie Wollen*. Köln 1969. Nebo PHILIPPI, P.: *Land des Segens?*. Fragen an die Geschichte Siebenbürgens und seiner Sachsen. Köln 2007. K jeho dílu srov. DRS, T.: *Stephan Ludwig Roth a vývoj etnické identity sedmihradských Sasů*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M., *Etnické komunity. Hrdinové, šibalové, antagonisté Balkánu*. Praha 2017, s. 259-280.

⁴⁰ K historii sedmihradských Sasů např. Ernst Wagner. Srov. WAGNER, E.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. München 2009, s. 16–68.

stavovskou hierarchií a s bojem za udržení politických a sociálních privilegií. V rámci předmoderního Uherska, kde neměly nemaďarské skupiny stavovskou identitu, tvořili sedmihradští Sasové se svou autonomií a privilegií velkou výjimku. V souvislosti se sedmihradskými Sasy lze též užít pojmu regionální identita na periferii s obyvatelstvem s odlišným jazykem a náboženstvím.⁴¹

Od doby vzniku národnostních ideologií jsou lidé instruováni, že nejsou součástí světa malých struktur, ale přináležejí do velkého celku moderních národních států a jejich rámců. Díky tomuto tlaku dochází ke zvětšení rozsahu daného společenství. Nápor a donucovací procesy ze strany vlivných a dominantních skupin vedou často k rozpadu tradičních historických identit a jejich kultur. V některých případech je možné mluvit o tzv. etnických anomáliích, kdy členové těchto zanikajících identit hovoří vícero jazyky. Vícero stran soupeří o jejich loajalitu. Příslušníci těchto tradičních skupin jsou vnitřně rozpolceni v otázce příslušnosti a setrvání v zanikající společenské struktuře nebo v přijetí a adaptaci v majoritní kultuře. Může zde vzniknout pocit ztráty domova. Tato klasifikace etnické anomálie se dá vztahovat kromě příslušníků druhé a třetí generace přistěhovalců, též na malé tradiční kultury ohrožované nacionalistickou ideologií a modernistickými společenskými nároky globalizovaného světa. V tomto stádiu rozpolcenosti se nachází též sedmihradští Sasové. Takovéto skupiny mají na výběr asimilaci a ztrátu etnické identity, uzavření se do sebe a etnické konsolidování své společnosti nebo vytvoření nejednoznačné a hybridní identity. Potomci etnicky smíšených párů, o kterých se často v souvislosti s hledáním nové podoby a formulace identity sedmihradských Sasů diskutuje, mohou právě takovou hybridní identitu vytvářet. Pokud skupina směřuje k emancipaci a vytváří vlastní formulace etnické identity, může být označována za hybridní.⁴²

V souvislosti s provázaností fenoménů paměti a domova se zdá pro sedmihradské Sasy příhodná formulace tzv. bramborového pravidla, podle něhož se určité tradiční skupiny s nízkou mobilitou a silným pocitem zakořeněnosti, vyznačují silnou teritoriální identitou, vázanou na pojmy domov nebo krajina. Lidé jsou k místu poutáni tradicemi a příbuzenskými sítěmi. V takovýchto skupinách existuje malá míra individuální svobody. Dochází ke korporativnímu uvažování a rozhodování, jež závisí na vůli většiny.⁴³

V průběhu posledních dvou století od vzniku moderního nacionalismu a počátku moderny však přes bouřlivé sociální turbulence etnicita malých tradičních kultur nezmizela.

⁴¹ Srov. HROCH, M.: *V národním zájmu*. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Praha 1999, s. 143.

⁴² K otázce etnických anomálií a hybridních identit: ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*. Antropologické perspektivy. Praha 2012, s. 109.

⁴³ GELLNER, A.: *Národy a nacionalismus*, Praha 1993.

Často byla nově a silně deklarována právě v důsledku hrozby zániku vlastních tradic, jazyka a jiných rozlišovacích znaků. Otázkou zůstává trvalost a úspěšnost takové nově formulované etnické identity. Sedmihradští Sasové se nacházejí v právě takovém okamžiku a jejich elity promyšlejší strategie vedoucí k přežití kultury v nových podmínkách postižených migrací, změnou politického systému, globalizovaným hospodářstvím a proměnou mentality. Symbolika jazyka, příbuzenství, náboženství nebo způsobu života je důležitá právě v době změn. Stává se orientačním bodem a dává smysl rozkolísanému světu.⁴⁴

Etnická identita ubezpečuje jedince o kontinuitě s minulostí, dodává mu sebedůvěru a autenticitu v moderním světě. Kromě věrnosti k odkazům předků a minulosti v tomto může hrát roli i menšinové náboženství. Pro etnické ideologie je představa společného původu a vztahování se k pradávným předkům univerzální součástí. Formulování etnické identity vyžaduje novou interpretaci minulosti a hledání výchozího bodu své kolektivní mytologie. Sedmihradští Sasové zdůrazňují jedinečnost svého dějinného příběhu velmi silně. Na svou skupinovou historii se neustále odvolávají ve vztahu My – Oni. Etnická identita není neměnnou kulturní skutečností, ale sociálním výtvorem, jenž je konstruován skrze dějinný příběh. Ten musí být posléze potvrzen ostatními reprezentanty společnosti a rozšířen. K tvorbě a šíření etnického povědomí díky mediálními prostředkům se nejpřesněji vyjádřil Benedict Anderson.⁴⁵ Svým dějinným příběhem se daná etnická skupina utvrzuje ve své jedinečnosti a žádá jeho uznání od ostatních skupin. V tomto ohledu může docházet k rozporu mezi historickou skutečností reprezentovanou etnickými elitami a vědeckou historiografií vzniklou dlouhodobým vědeckým bádáním. Profesionální historikové vnáší do studia a hodnocení dějinných procesů vědomě i nevědomě svá stanoviska, postoje a hodnotové preference.⁴⁶

Selektivní interpretace dějin, během níž je příběh skládán jen z některých předem vybraných historických faktů, má poukazovat na starobylost skupiny. Původnost a kontinuita historického vývoje od počátku do současnosti jsou zdrojem politické legitimacy. Znalost historického příběhu vlastní skupiny, s nímž se musí členové skupiny identifikovat, je důležitá pro formování etnické identity. Takovéto historické příběhy jsou odpovědí na požadavky přítomnosti.⁴⁷

⁴⁴ ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*. Antropologické perspektivy. Praha 2012.

⁴⁵ ANDERSON, B.: *Představy společenství*. Úvahy o původu a šíření nacionalismu. Praha 2008.

⁴⁶ V českém prostředí se konstruováním historické skupinové identity zabýval nejvíce Dušan Třeštík. Srov. TŘEŠTÍK, D.: *Mysletí dějiny*. Praha 1999, s. 121. Dále: ERIKSEN, Thomas Hylland: *Etnicita a nacionalismus*. Antropologické perspektivy. Praha 2012, s. 122.

⁴⁷ ERIKSEN, Thomas Hylland: *Etnicita a nacionalismus*. Antropologické perspektivy. Praha 2012, s. 100.

Etnogeneze sedmihradských Sasů není dodnes spolehlivě objasněna. Nejčastěji se hovoří o dvou procesech vedoucích k formulaci vlastní etnické identity. V prvním případě vzniká kultura sociální stratifikací a rozdělením společnosti na dvě nové skupiny. Ve druhém případě dochází k expanzi hranic systému. Kultury se uchovávají za pomoci vzájemných kontaktů. Problém sedmihradských Sasů v moderní době je zapříčiněn integrací jejich tradiční společnosti do moderních národních států. Dochází zde ke splývání symbolických světů. Lidé jsou si ve sdílených kulturách podobnější. Pociťují vzájemnou sounáležitost a sjednocují své historie. V procesu etnické konsolidace roste význam masového vzdělávání, uplatňují se komunikační prostředky a dochází k šíření textů reifikujících skupinovou kulturu a historii.⁴⁸ Vzdělání umožňuje vývoj abstraktní identifikace s celkem, šíří etnické povědomí a umožňuje vytvářet autorizované verze vlastních dějin. Tváří tvář svému zániku spoléhají mnozí sedmihradští Sasové na skutečnost, že jejich identitu přijmou v důsledku migrací a vzdělávání i jiné skupiny. Pro tuto na první pohled nepravděpodobnou variantu dalšího vývoje mluví některé konkrétní popsané případy. Sedmihradští Sasové, kteří mají dlouhou tradici historiografického výzkumu a přehodnocování vlastní skupinové historie, netrpí představou, že jejich minulost je vykonstruována pro potřeby současnosti. Zodpovědně se zabývají různými etapami svých dlouhých dějin, aby osvětlili původ své současné situace a svého stavu. Minulost formuje současnost objektivními způsoby, nejen prostřednictvím současných rekonstrukcí.

Apelace na skupinovou paměť u sedmihradských Sasů dává naději budoucnosti skupiny. Přítomnost skrze ni získává smysl. Udržování obrazu minulosti je pro skupinovou existenci zásadní z hlediska jejího přežití a udržení svébytnosti. Každá skupinová identita usiluje o svou sebezáchovu. Za tímto účelem omlouvá a reinterpretuje své historické viny a zdůrazňuje nepřerušenu kontinuitu svých dějin. Společenská identita klade důraz na události svých dějin, které lze rekonstruovat v příslušném referenčním rámci. Minulost je tedy kolektivem reorganizována díky celé řadě proměňovaných vzpomínek. Při absenci vzpomínání dochází k přerušení tradice a rozpadu společenské paměti. Na její místo nastupují objektivizované výklady dějin.⁴⁹

Oslovení sedmihradští Sasové dávají najevo svou výlučnost a skupinovou identitu, kdy v rámci kulturní paměti dochází k vyprávění příběhu o příchodu „otců zakladatelů“ ze západních německých oblastí a Lucemburska do Sedmihradska ve 12. století. Jsou si vědomi toho, že právě jejich skupinová historie je odlišuje jak od majoritních obyvatel Sedmihradska,

⁴⁸ ANDERSON, B.: *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha 2008.

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 38.

tedy Rumunů, Maďarů a Romů, tak od Němců. Rádi a často vypráví tento příběh a dokládají jej především podobností saského dialektu s lucemburským nářečím.

HISTORICKÝ PŘÍBĚH A SOUČASNOST SEDMIHRADSKÝCH SASŮ

Zásadní komponentou etnické identity sedmihradských Sasů je jejich jedinečný historický příběh, ke kterému se členové společenství silně vztahují a rádi jej předávají. V rámci komunity je přítomná významná tradice historiografického výzkumu dodávající rozsáhlou odbornou literaturu. Navzdory tomu není například etnogeneze sedmihradských Sasů spolehlivě objasněna. Pro potřeby této studie postačí jen krátký exkurz do historie etnické skupiny, který dokládá jedinečnost historického příběhu společenství s potřebnými atributy mytologických počátků, období zlatých věků a krizí, hrdinů i mučedníků.⁵⁰

První němečtí kolonisté přišli do prostoru dnešního Sedmihradska na pozvání uherského krále Gézy II., aby osídlili prázdná území a zvýšili autoritu uherských vládců. Osadníci získali půdu a rozsáhlá privilegia. Podle přibližných odhadů přišlo v první kolonizační vlně asi 500 rodin a 3000 lidí. Osídlili jižní oblasti Sedmihradska, tzv. Altland. V dalších létech byly osídleny i severní (Nösnerland) a jihovýchodní oblasti Sedmihradska (Burzenland). Nejdůležitějším dokumentem vymezujícím saské osídlení byla listina Ondřeje II. – tzv. Andreanum. Kolonistům udělovala rozsáhlé svobody. Umožňovala volbu vlastních soudců a farářů, povolovala honitby a rybolov nebo pořádání trhů. Listina byla potvrzována dalšími uherskými králi. Sasové měli tvořit protiváhu mocné uherské šlechtě. Soužívali též s nesvobodným rumunským obyvatelstvem. Pravlast německých kolonistů není přesně určena. Většina pocházela z tehdy přelidněných oblastí v Porýní, menší část ze středního Německa a Bavorska. Uherští panovníci dosáhli zalidněním prázdných oblastí zvýšení výnosu daní a zlepšení hospodářské produkce. Sedmihradští Němci jsou označováni jako Sasové od 14. století, avšak původ označení je nejistý a teorií jeho vzniku mnoho. Saská privilegia byla postupně rozšiřována a oblasti jejich samosprávy v pozdním středověku a raném novověku hospodářsky vzkvétaly. V důsledku tureckých vpádů a zhoršení bezpečnostní situace od 15. století byl velký počet sedmihradských saských kostelů proměněn v pevnosti. V 16. století přijali sedmihradští Sasové zejména díky činnosti Johanna Hontera v Brašově luteránskou

⁵⁰ V českém prostředí se stručně sedmihradským Sasům věnoval Leoš Šatava. Srov. ŠATAVA, L.: *Národnostní menšiny v Evropě*. Encyklopedická příručka. Praha 1994, s. 253-254. Nejnověji srov. DRS, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*. Disertační práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2016, s. 34-76.

reformaci, která je konfesně odlišovala od převážně kalvínské uherské šlechty, katolických Habsburků i ortodoxního rumunského obyvatelstva. S reformací je spojen rozvoj školství a vzdělanosti a navázání saských center na luteránská střediska vzdělanosti ve střední Evropě. Saská sedmihradská města se jako centra obchodu a výroby rozvíjela též hospodářsky. Největší sídla měla přes 3000 obyvatel. Nejdůležitějšími správními centry správy, obchodu byla zejména Sibiu (Hermannstadt) a Brašov (Kronstadt). Saští kupci plnili roli zprostředkovatelů obchodu mezi Orientem a západní Evropou.⁵¹

Za panování Josefa II. došlo v 18. století v důsledku centralizačních snah habsburského dvora k omezování saské autonomie. S příchodem modernity a nárůstem národního sebeuvědomění přibyly také spory a vzestup napětí mezi sedmihradskými národy. V revolučním roce 1848 stáli sedmihradští Sasové na císařské straně proti maďarskému pokusu o osamostatnění Uherska. Po vzniku Rakouska-Uherska čelili Sasové nové vlně maďarizace a omezování svobod. Klíčovou roli sehrávala po zrušení jejich samosprávných orgánů saská luteránská církev. Sasové v 19. století ztratili postavení státního národa a stali se pouhou etnickou skupinou. Také proto začala se vznikem Německého císařství mnohé sedmihradské Sasy přitahovat pangermánská ideologie. Snahy o nápravu vztahů s Maďary přišly až před první světovou válkou.⁵²

V roce 1918 po listopadovém sněmu sedmihradských Rumunů v Alba Iulii bylo připojeno Sedmihradsko k Rumunsku. Všem menšinám včetně sedmihradských Sasů byla přislíbena svoboda. Sedmihradští Sasové vyjádřili s novým stavem souhlas dne 8. ledna 1919 na saském sněmu v Mediaschi. Ve dvacátých a třicátých letech však docházelo ke zhoršování hospodářské situace Sasů v Rumunsku. Pozemková reforma postihla saské samosprávné orgány i luteránskou církev a v ohrožení bylo saské školství. Narůstal radikalismus a chudoba. Nespokojené Sasy lákala od 30. let politika nacistického Německa. Mnozí se hlásili do fašistických jednotek Volksgruppe. Díky politickým dohodám Rumunska a nacistického Německa nastupovali během druhé světové války do jednotek Wehrmachtu i sedmihradští Sasové. Na sklonku války byla značná část sedmihradských Sasů z Rumunska evakuována před

⁵¹ Literatura k dějinám sedmihradských Sasů je velmi bohatá a tradice saské historiografie velmi dlouhá. Toto téma poměrně obsáhle zpracovávám v citované disertační práci, která však není prací historickou. Ze vstupních prací k dějinám sedmihradských Sasů např. WAGNER, E.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. München 2009 nebo dále ROTH, H.: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*. Köln 2012. K etnogenezi srov. DRS, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*. Disertační práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2016, s. 35-49.

⁵² DRS, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*. Disertační práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2016, s. 50-59. K mezeitnickému napětí a situaci v revolučním roce 1848 v Sedmihradsku srov. DRS, T.: *Stephan Ludwig Roth a vývoj etnické identity sedmihradských Sasů*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M., *Etnické komunity. Hrdinové, šibalové, antagonisté Balkánu*. Praha 2017, s. 259-279.

blížící se sovětskou armádou, avšak větší část z nich se navrátila zpět po skončení války. Toto je možno označit za první moderní emigrační vlnu sedmihradských Sasů na Západ.⁵³

Po obsazení Sedmihradska Rudou armádou byla většina práceschopných saských mužů a žen deportována na nucené práce do uhelných dolů na Ukrajinu a dalších sovětských oblastí. Z pozůstalých se stali bezprávní občané. Probíhalo masové vyvlastňování jejich půdy i domů. Po nástupu komunistického režimu dále postihlo Sasy zestátnění soukromých podniků a školství. Byli odmítnuti jako státní národ. Nepostižena zůstala jen saská luteránská církev, jež se stala nenahraditelnou oporou jejich skupinové identity. Venkovské komunity postihla pozemková reforma a restrukturalizace zemědělství. Sasové z venkovských oblastí lpící na své dědičné zemědělské půdě byli nuceni pracovat v kolektivizovaných družstvech. Mnozí odešli do měst, čímž byl definitivně zničen starobylý řád saských venkovských komunit. Mírné zlepšení nastalo až v průběhu padesátých let. Bylo opět povoleno německé menšinové školství a potvrzena rovnoprávnost s rumunským obyvatelstvem. Sasům bylo umožněno vydávání knih a časopisů a navrácen vyvlastněný majetek. Koncem 50. let se vrátili zajatci ze SSSR.⁵⁴

V roce 1967 navázalo Rumunsko diplomatické vztahy se SRN a nastala druhá vlna masivního vystěhovalectví Sasů do západního Německa. Do roku 1980 opustilo Rumunsko 65000 Sasů a zůstalo jich 150000. Mnozí Sasové byli na základě dohod mezi Spolkovou republikou Německo a komunistickým Rumunskem prodáváni za předem určenou cenu. Západní Německo tak získávalo kvalitní pracovní sílu pro rostoucí průmysl a komunistický režim v Rumunsku volné finanční prostředky pro megalomanské hospodářské projekty. Koncem 80. let ještě zažilo 96000 Sasů zvržení komunistické diktatury. Po pádu komunistického režimu v Rumunsku došlo v roce 1990 během několika týdnů k téměř úplnému rozvratu saských komunit v Sedmihradsku. Pro třetí migrační vlnu z jarních týdnů roku 1990 se vžil díky její obrovské skupinové dynamice název *Auswanderungsschock*. Celé rodiny v rychlosti opouštěli domovy a veškerý majetek, který většinou připadl státu. Využívali přitom rodinných kontaktů a sociálních sítí z předešlých migračních vln. V Rumunsku zůstali především příslušníci nejstarší generace. V domovských oblastech zbylo jen 20000 Sasů. Díky úbytku 95 procent saské populace byly zavřeny německé menšinové školy a školky. Důvody početného vystěhovalectví je možno vidět v rozbití vztahu Sasů s poválečným rumunským

⁵³ DRS, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*. Disertační práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2016, s. 60-66.

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 66-69.

státem, v nejistotě budoucího vývoje a především v lákavých vyhlídkách na lepší ekonomickou situaci v SRN.⁵⁵

Sedmihradští Sasové spolu s dalšími německými etnickými skupinami v Rumunsku založili počátkem 90. let vlastní politickou stranu *Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien*. Vstoupili na domácí politickou scénu s cílem cítit se v Rumunsku znovu „heimisch“. Ve Spolkové republice Německo byl založen úřad *Kommision für Unterstützung der Initiativen und Aktionen zur Stabilisierung der Deutschen Minderheit*. Záštitu nad ním převzal spolkový kancléř. Cílem úřadu měla být pomoc k přežití saské kultury v Rumunsku, podpora menšinového školství, médií, vědeckých institucí a usnadnění života důchodcům. Některé rodiny využily možnosti restituce a domohly se zpět zabrané zemědělské půdy. Velkým problémem zůstalo stárnutí přežívající saské menšiny v Sedmihradsku a obecně její slabý početní stav, který v současnosti neumožňuje nalezení partnera v uvnitř etnické skupiny. Přes negativní sociologické prognózy usilují mnozí aktivisté o přežití tradiční saské komunity ať už ve strukturách saské luteránské církve, nebo v rámci politické strany DFDR. Přes slabý početní stav nabyli Sasové v posledních desetiletích značného politického i kulturního vlivu a představují pro rumunský stát i sedmihradský region důležité spojení se západní Evropou.⁵⁶

S většinou rumunskou populací v současnosti sdílejí mladí Sasové ekonomické problémy. Častá smíšená manželství otevírají samozřejmou cestu postupné asimilaci. Ačkoliv masivní vystěhovalectví saským komunitám nehrozí, klesá jejich počet postupnou přirozenou cestou. Mnozí Sasové spoléhají na návrat vystěhovalých. Realisticky uvažující informátoři však mluví o nemožnosti masivního návratu, jelikož v Německu a Rakousku už žijí početné saské komunity v diasporické existenci celá desetiletí a jejich potomci k mateřské zemi ztrácejí vztah. Je nepravděpodobné, že stále probíhající řídké návraty vystěhovalých mohou saskou kulturu v Sedmihradsku zachránit. V období po roce 2000 však bylo patrné, že se saská společnost z šoku způsobeného vystěhovalectvím částečně vzpamatovala a získávala postupně na významu. Toto však platí zejména pro komunity ve větších městech jako Sibiu, Brašov či Medias, které populačně mírně rostou. Naopak na venkově, kde už mladí Sasové téměř nežijí a společenské struktury jsou zcela zničené, není žádná šance na reaktivaci. Statky jsou prodané či pronajaté a venkovské luteránské kostely většinou zavřené. Otázkou pro budoucnost je

⁵⁵ Podle jednoho z radikálních názorů nezničil staletou kulturu sedmihradských Sasů nacismus ani komunismus, ale „modré džíny a Mercedes“.

⁵⁶ K migraci sedmihradských Sasů srov. DRS, T.: *Migrace sedmihradských Sasů*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. *Etnické komunity. Balkánské cesty*. Díl II. Praha 2015.
DRS, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*. Disertační práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2016, s. 72-75.

výchova potomků ve smíšených manželstvích. Sasům se v posledním desetiletí daří zaujímat významné politické posty v místních samosprávách. Nejvýznamnější politickou osobností je dlouholetý starosta Sibiu a současný rumunský prezident Klaus Johannis. Další političtí představitelé většinou zvolení za DFDR zauímají pozice starostů, městských či krajských radních.⁵⁷

EGINALD SCHLATTNER A LITERATURA SEDMIHRADSKÝCH SASŮ

Vedle historického příběhu, vlastní církve nebo politických ambicí tvoří další komponentu etnické identity sedmihradských Sasů vlastní jazyk (etnolekt) sächsisch a s ním související silná tradice saské literatury. Jedním z nejvýznamnějších současných autorů sedmihradských Sasů je Eginald Schlattner. Jeho mimořádný životní osud je silně provázán s osudy celého etnického společenství a areálem Sedmihradska v druhé polovině 20. století. Sedmihradsko je v jeho pojetí prostorem, kde se mísí vlivy západní a východní vlivy. Je pomyslnou spojnicí mezi Balkánem a střední Evropou. Vystává však otázka po zařazení Eginalda Schlattnera a dalších saských autorů v rámci kánonu národních literatur. Tito se odmítají ztotožnit s německou literaturou. Jednoznačně trvají na rozlišení termínu Němec a sedmihradský Sas. Sedmihradští Sasové mluví v každodenním životě svým etnolektem „sächsisch“. Dle odborných lingvistických studií se jedná o zakonzervovaný středověký dialekt z oblasti Mosely obohacený v dalších staletích o rumunské či jiné prvky, který je dnešním Němcům téměř nesrozumitelný. Spisovaná němčina je pro sedmihradské Sasy jazykem známým ale naučeným a cizím. Spisovatelé z řad sedmihradských Sasů ji však v kontextu vysoké literatury využívají. Nelze ovšem ztotožnit literaturu sedmihradských Sasů s literaturou německou. V tomto ohledu není možno použít jazyk jako rozlišovací znak literatury. Saští autoři čerpají z reálií sedmihradského prostředí. V textech sedmihradských Sasů se mísí vlivy a odkazy z etnického prostředí maďarského, rumunského, židovského či německého. Spíše než jazyk je tedy na místě zdůraznění pojmů tradice a prostředí.⁵⁸

⁵⁷ K politickému životu sedmihradských Sasů srov. DRS, Tomáš: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*. Disertační práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2016, s. 154-172.

⁵⁸ Nejnověji k literatuře sedmihradských Sasů nebo šířeji rumunských Němců např. STERBLING, A.: *Über deutsche Dichter, Schriftsteller und Intellektuelle aus Rumänien. Autorenportraits, Essays und Rezensionen*, Ludwigsburg 2019 nebo SAMSON, H. (ed.): *Heimat – gerettete Zunge. Visionen und Fiktionen deutschsprachiger Autoren aus Rumänien*, Ludwigsburg 2013.

Při vědomí výchozích koncepcí filologicko-areálových studií a teorií etnicity je nutno zdůraznit, že etnická klasifikace sociálního společenství, literatura a prostor spolu velmi úzce souvisí. Na příkladu vybraných textů je možno sledovat specifický myšlenkový mikrosvět sedmihradských Sasů a jeho obohacování o další sociální elementy multikulturního Sedmihradska. Z textů je dále možno prokázat souvislost literatury s autorovou sociální zkušeností. Literatura je zkoumána ve vztahu s mimotextovými skutečnostmi, neboť vzniká v závislosti na politických, kulturních a sociálních událostech. Literatura je v jednom z možných náhledů formou sebepopisu společenského pořádku.

Moderní literatura sedmihradských Sasů je navzdory malé početnosti tohoto etnika žánrově velmi bohatá s mnoha významnými osobnostmi. Pro potřeby této studie byl za příklad autora z řad sedmihradských Sasů zvolen Eginald Schlattner jako jeden z nejuznávanějších a nepřekladanějších současných autorů. Jeho románová trilogie *Versunkene Gesichter* ilustruje moderní dějiny společenství a je pevně spjata s teritoriem Sedmihradska, kde dějinné a společenské faktory mají silný vliv na celkový tvar literárního díla. Všichni aktéři jsou vrostlí do společenských procesů. Autor prolíná své osobní zkušenosti ze sedmihradského mikrosvěta s kolektivním osudem etnika a sestavuje z velkých i malých dějin a událostí celkový obraz sociální reality. Jeho románová trilogie nemůže být nazírána jen jako sociálně-historické zrcadlo, nýbrž také jako literární útvar s estetickou kvalitou, který tuto realitu buduje, fikcionalizuje a legitimuje.⁵⁹

V roce 1998 vyšla prvotina *Der geköpfte Hahn* Eginalda Schlattnera v nakladatelství Paul Zsolnay Verlag ve Vídni.⁶⁰ Pozornost německé a rakouské literární kritiky se neobrátila jen na Rumunsko, ale též v užším záběru na domovskou krajinu (*Heimat*) sedmihradských Sasů, neboť právě v tomto prostředí je autor pevně ukotven. Přitom se jedná o menšinu, která se po masovém exodu z let 1990 až 1991 dostala na samý práh své sebezáchovy. V otázce identity o sobě pojednává Schlattner takto: *„Já jsem sám rumunský občan, ale nejsem žádný Rumun. Zde v mé vlasti patří i to jiné k mé kolektivní a osobní identitě. Díky tomu nenastane zde v Sedmihradsku přes etnické rozdíly podobná situace jako v bývalé Jugoslávii. Toho druhého sice nemilujeme stále, ale ten druhý byl spatřen a potom vážně přijat. Nečeká jej odmítnutí. Různorodost je zde nahlížena jako samozřejmá. Rumun například nikdy nebude požadovat, abych se od zítra necítil jako sedmihradský Sas ale jako Rumun. Nenastane tlak k integraci. Naproti tomu skrze to, že jiný patří do mé kultury, se sám nemůžu vzdát své identity*

⁵⁹ DUMITRU, A.: *Inter-und Multikulturalität in Eginald Schlattners Romantrilogie Versunkene Gesichter*, Honterus Verlag Hermannstadt, 2017, s. 9.

⁶⁰ SCHLATTNER, E.: *Der geköpfte Hahn. Roman*, Paul Zsolnay Verlag Wien, 1998.

sedmihradského Sasa. Jsem sedmihradský Sas i díky rozdílům od Maďarů, Rumunů nebo Židů. Díky rozdílům od nich a díky jejich vnímání mé kultury jsem sedmihradský Sas.“⁶¹ V této souvislosti je možno odkázat na jednu z vlivných teorií etnicity sociálního antropologa Thomase Hyllanda Eriksena, kdy jako jeden z náhledů zdůrazňuje pro sebezáchovu skupiny přetrvání a posilování etnických hranic a vnímání cizího jako zásadní element pro vlastní etnické sebepojetí. Etnicita sama o sobě neexistuje. Zjevuje se až v souvislosti s přijetím „jiného“. Skrze toto jiné je upevňována a posilována.⁶²

Historie sedmihradských Sasů v rumunském prostoru začala podle Schlattnera asi před 850 lety, kdy ve 12. století přišla malá skupina kolonistů z oblasti Rýna a Mosely poté, co vyslyšela pozvání uherského krále Gejzy II., aby zajistila hranice právě ovládnuté oblasti. Schlattner se sebepojímá jako integrální součást těchto dějin a tvrdí, že v rámci kolektivní mentality sedmihradských Sasů sám žije v Sedmihradsku 850 let, čímž se jeho vlastní příběh a osobní dějiny slévají s dějinami společenství sedmihradských Sasů. Narodil se v roce 1933 v Aradu. Vyrostl ve východním Sedmihradsku (Szeklerland) a ve Fagaraši. Zažil a vstřebal tím už jako dítě multikulturní povahu Sedmihradska. Mluvil německy, maďarsky a rumunsky. Druhá světová války však znamenala pro německé obyvatelstvo v Rumunsku, a též pro něj osobně a jeho rodinu, trhlinu v tradičním pojetí a sebepojetí skupinové identity: „*Rok 1943 byl začátkem konce. Rodiny byly na desetiletí roztrhány. Nastal konec, který si po 50 letech sami sedmihradští Sasové omlouvali. V roce 1990 se bez zpěvu a lesku loučil národ sedmihradských Sasů se svými dějinami.*“⁶³

Dne 24. srpna 1944 vyhlásilo Rumunsko válku nacistickému Německu. Rumunští Němci se cítili být přes historicky velmi dobré vztahy rumunským národem kolektivně obviněni za své německví. Zde je nutno zdůraznit, že mnozí z rumunských Němců včetně sedmihradských Sasů se na válečných událostech aktivně podíleli na straně nacistického Německa. Důsledkem příklonu části rumunských Němců k nacistické ideologii byly masové deportace většiny práceschopných mužů a žen produktivního věku po válce do pracovních táborů Sovětského svazu. Tímto byl postižen také spisovatelův otec Felix Schlattner. Už od závěru druhé světové války přebírala postupně moc v zemi komunistická strana a likvidovala odpůrce nového režimu. Po odstoupení krále Michala I. v prosinci roku 1947 byla vyhlášena

⁶¹ SORA, A. D.: *Interview mit Eginald Schlattner*, in: Literatur und Landschaft. Eginald Schlattner. Versunkene Gesichter. In Worten und Bildern. Einblicke in ein fächerübergreifendes Projekt. Herausgeber Rolf Willaredt, Artpress, Timisoara 2008.

⁶² ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha 2012.

⁶³ SORA, A. D.: *Interview mit Eginald Schlattner*, in: Literatur und Landschaft. Eginald Schlattner. Versunkene Gesichter. In Worten und Bildern. Einblicke in ein fächerübergreifendes Projekt. Herausgeber Rolf Willaredt, Artpress, Timisoara 2008.

Rumunská lidová republika a převzetí moci bylo dokončeno. „*Má rodina byla jedné zimní noci roku 1948 vyhnána z našeho rozlehlého domu. Nábytek byl vyházen z oken. Tábořili jsme v jakémsi betonovém skladišti. Čtyři děti. Malé sestře bylo šest let. Firma mého otce byla vyklizena. Stali jsme se najednou chudáky. Život se změnil v boj o přežití. Má matka snášela nelidské utrpení. My děti jsme nehladověli, ale někdy jsme mrzli. Cítili jsme se ohrožení, vyřazení a ponížení.*“⁶⁴

Rumunský stát už koncem 50. let svůj postoj vůči rumunským Němcům nevyostřoval. Nezakazoval běžnou komunikaci v němčině. Po odeznění nejhrošších poválečných represí bylo nadále umožněno vyučování i studium v německém jazyce. Schlattner navštěvoval postupně dvě německojazyčná gymnázia – Brukenthalovo gymnázium v Sibiu (Hermannstadt) a Honterovo gymnázium v Cluji (Klausenburg), a rumunské gymnázium Radu-Negra ve Fagaraši. Pokračoval studiem teologie, odkud byl po dvou semestrech jako rebel vyloučen. „*Na nic jsem tedy nevěřil. Za pomoci mála filozofie jsem se snažil dokázat, že všechna teologie je výmysl a vylhaná historie.*“⁶⁵

Po dvou semestrech matematiky začal studium hydrologie. Paralelně se studiem vedl literární kroužek „Josef Marlin“, který byl navštěvován studenty z Cluje.⁶⁶ Studium hydrologie dokončil až s jedenáctiletým zpožděním, protože byl v prosinci roku 1957 před státnicemi uvězněn. Byl obžalován z účasti na protistátním spiknutí a později odsouzen za nenahlášení vlastizrady. Po zatčení se mu domovem stala cela číslo 28 bez světla a čerstvého vzduchu ve vězení Securitate v Brašově (Kronstadt). Tento moment v životě byl tematizován v románu *Rote Handschuhe*, který vyšel v roce 2000.⁶⁷

Po krátkém období uvolnění napětí v sovětském mocenském bloku po Stalinově smrti, které v Rumunsku přineslo i větší svobodu umělecké tvorby, nastala po porážce maďarského povstání v komunistickém Rumunsku od poloviny roku 1957 nová vlna zatýkání a politických procesů, která pokračovala do roku 1960. Postiženi byli především liberálně smýšlející lidé, u nichž se předpokládalo sympatizování s maďarskými událostmi. Do tohoto kontextu zapadá též proces s pěti brašovskými spisovateli z řad sedmihradských Sasů („Kronstädter Schriftstellerprozess“), kteří byli obžalováni z podvracení komunistického režimu, šíření vlastizrádné literatury a z udržování styků s nepřáteli v zahraničí. Politický proces byl detailně

⁶⁴ SORA, A. D.: *Interview mit Eginald Schlattner*.

⁶⁵ *Ein Rebel findet zu Gott*, in: Hermannstädter Heimat-Bote, Nr. 77/4/2002.

⁶⁶ Literární kroužek byl pojmenován po Josefu Marlinovi (1824-1849). Tento byl významným literátem a žurnalistou z řad sedmihradských Sasů z první poloviny 19. století. V revolučních letech 1848-1849 působil jako dopisovatel listu *Augsburger Allgemeine Zeitung*. Zemřel v květnu 1949 v Bratislavě na cholera.

⁶⁷ SCHLATTER, E.: *Rote Handschuhe*. Paul Zsolnay Verlag Wien, 2000.

naplánován a vykonstruován rumunskou tajnou policií Securitate. Dokonale zinscenováno bylo též soudní přelíčení, které trvalo osmnáct hodin. Analyzována byla umělecká díla obžalovaných a byli vyslýcháni svědci obžaloby. Tito se rekrutovali zejména z příbuzných a kamarádů obžalovaných spisovatelů. Většina z těchto svědků byla ke svým výpovědím nucena Securitate, ale při samotném procesu se snažila předchozí výpovědi zlehčovat. Korunním svědkem obžaloby byl Eginald Schlattner, který byl uvězněn už v prosinci roku 1957 a svědčil jako poslední. Právě jeho výpověď měla nejvíce podpořit vykonstruované obvinění skupiny a verzi obžaloby. Všichni obvinění Andreas Birkner, Wolf von Eichelburg, Georg Scherg, Hans Bergel a Harald Siegmund byli odsouzeni dohromady k 95 letům vězení. Na svobodu se dostali v letech 1962 a 1964. Proces nemířil jen na postižené literáty, ale v širším kontextu postihl celou etnickou skupinu sedmihradských Sasů. Díky úspěšnému zastrašení citelně poklesla míra jejich veřejné literární produkce a znamenala velkou ránu pro kulturní život sedmihradských Sasů.⁶⁸

V rozhovoru pro časopis Spiegel s názvem „Bůh to se mnou nemá lehké“ z roku 2007 Schlattner podotkl, že přebírá zodpovědnost za své tehdejší jednání, když ze strachu ve vězení spolupracoval s rumunskou tajnou policií Securitate, ale zdůraznil, že nemá být obviňován ze zrady svých druhů. Po nahlédnutí do svých protokolů vedených tajnou policií Securitate se prý dozvěděl mnohé o jiných spolupracovnících rumunské tajné policie a získal celkový přehled o událostech, které se měly odehrát před více než 50 lety.⁶⁹ „Myslím, že neexistuje žádná hraniční situace, kde nezůstává zbytek volného prostoru, i když se tento zbytek blíží nule. Každý si musí svá rozhodnutí a své činy sám zodpovědět. V ostatku nahlížím svou zradu v jiném úhlu. Ne v tom, co jsem řekl, ale jak jsem to řekl. V tom, že jsem se s komunistickou ideologií a Securitate identifikoval, tedy že jsem se zřekl všeho, čím jsem byl od svého původu dodnes. Především ji vidím ve zničeném vztahu k těm, co mi stáli nejbliže. Od bratra až k přátelům a ke kruhům, ve kterých jsem vyrostl a k nimž patřím.“⁷⁰

Eginald Schlattner byl dva roky vězněn za nenahlášení velezrady. Proces vedl k zániku jeho občanských práv a ke konfiskaci veškerého majetku. Po svém propuštění pracoval jako námezdní dělník ve fagarašské cihelně, v Banátu jako stavební technik a v karpatských horách na stavbě železnice. O pár let později se vrátil do Sedmihradska do města Avrig (Freck).

⁶⁸ Nejnověji srov. NOWOTNICK, M.: *Die Unentrinnbarkeit der Biographie. Der Roman „Rote Handschuhe“ von Eginald Schlattner als Fallstudie zur rumäniendeutschen Literatur*. Köln/Weimar/Wien 2016.

⁶⁹ DOERRY, M. - HAGE, V.: *Gott hat es nicht leicht mit mir. Der in Siebenbürger lebende deutsche Schriftsteller und Pfarrer Eginald Schlattner über Rumänien als Vorbild für Europa, seine Haftzeit bei der Securitate, seine Romane und über Hermannstadt, die europäische Kulturhauptstadt*, 2007, 14. 5. 2007.

⁷⁰ DUMITRU, A.: *Inter-und Multikulturalität in Eginald Schlattners Romantrilogie Versunkene Gesichter*, Honterus Verlag Hermannstadt, 2017, s. 12.

Pracoval na různých dělnických pozicích. Po jedenácti letech směl složit dodatečné státnice z hydrologie. V roce 1973 znovu započal čtyřicetiletý Schlattner se studiem teologie, protože se k tomu cítil povolán Bohem a podle vlastních slov chtěl dostat slibu, který mu dal. „*Popud k tomu, co nazývám povolání, se dá vysledovat v mé situaci vězně v cele. Odseděl jsem si dva roky žaláře v Brašově (Kronstadt). Na počátku jsem byl příliš hrdý než abych se modlil. Vzpomněl jsem si posléze na dva semestry svého studia teologie a náhle mne napadlo, že by to mohlo být nahlíženo božím okem a sice tak, že jsem mu sběhl. V důsledku toho jsem složil přísahu a formuloval slib, který zněl následovně: Když mne ještě jednou máš zavolat, můj Pane a můj Bože, pak tě tentokrát budu následovat. To byl rok 1958. Pán Bůh mne nechal sebou zmítat 15 let. Věděl jsem, že se nad mou hlavou vznáší přísaha, která má značnou relevanci. Ale v tom okamžiku, kdy mne povolal, už to nebylo tak důležité, jako když by mne povolal deset let předtím nebo den poté co by se rozevřely dveře vězení. Věděl jsem hned a s úlekem: Toto je to volání, na které jsi před 15 lety dennodenně čekal.*“⁷¹

Mezi léty 1978 a 2001 byl Schlattner farářem v Roșii (Rothberg) u Sibiu. Jeho skupina farníků se po masovém exodu sedmihradských Sasů do Německa v roce 1990 zmenšila na pět osob. V Roșii byl padesátých luteránským farářem sedmihradských Sasů od přijetí reformace v Sedmihradsku a dle svých slov farářem posledním. Fara byla stále ještě obývána, ale Schlattner zdůrazňoval, že je už jenom farářem v Rothbergu a ne rothbergským farářem. Přesto sloužil téměř každou neděli bohoslužbu před prázdnými lavicemi a těšil se z toho, že cítil boží přítomnost.⁷² Jako farář pomáhal od roku 1992 evangelickým vězňům a vězňům německé národnosti v rumunských věznicích. Byl nápomocen též vězňům jiných vyznání a etnických příslušností. K úkolům faráře v Roșii patřila též péče o chudé Romy („hnědé bratry od potoka“).⁷³

V roce 2005 vyšla jeho poslední kniha *Das Klavier im Nebel*, která je silně autobiografická.⁷⁴ Hlavní hrdina Clemens pozná na svém těle, stejně jako tehdy mladý Schlatter, co znamená vyvlastnění komunistickou mocí. Zamiluje se do mladé rumunské dívky, která mu otevře brány do neznámého světa Rumunů. Svůj debut na mezinárodní scéně oslavil Eginald Schlatter ve věku 65 let. Jak sám tvrdí, psát začal ze zoufalství, a sice na Vánoce v roce

⁷¹ *Ein Rebel findet zu Gott*, in: Hermannstädter Heimat-Bote, Nr. 77/4/2002.

⁷² DOERRY, M. - HAGE, V.: *Gott hat es nicht leicht mit mir. Der in Siebenbürger lebende deutsche Schriftsteller und Pfarrer Eginald Schlattner über Rumänien als Vorbild für Europa, seine Haftzeit bei der Securitate, seine Romane und über Hermannstadt, die europäische Kulturhauptstadt*, 2007, 14. 5. 2007.

⁷³ MAYR, W.: *Rumänien. Luthers Geist in den Kulissen. Die letzten Siebenbürger Sachsen ordnen ihren Nachlass. Fenster werden vergittert, Kulturgegenstände in Sicherheit gebracht, ganze Gemeinden aufgegeben. Die deutsche Siedlungsgeschichte im Karpatenbogen endet so, wie vor 850 Jahren begann: im Schutz und Schatten der Kirche*, Spiegel, 20. 12. 1999.

⁷⁴ SCHLATTNER, E.: *Das Klavier im Nebel*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2007.

1990: „*jenom pro mne, bez adresáta. Nikdy bych si nepomyslel, že se mi někdy podaří napsat román.*“⁷⁵ Obsah jeho románů se skládá většinou z jeho osobních životních zážitků, nebo zážitků svých příbuzných a známých. „*Že jsem začal psát tak pozdě, má mezi jinými tuto přednost: Nemusel jsem nic vynalézat, poté co jsem se musel tak ohánět.*“⁷⁶

Tři díla *Der geköpfte Hahn* (1998), *Rote Handschuhe* (2000) a *Das Klavier im Nebel* (2005) byly oslaveny jako velké úspěchy. V roce 2002 byl spisovatel, rumunský Němec, jmenován kulturním velvyslancem Rumunska. Eginald Schlatter také patří k těm mála sedmihradským Sasům, kteří neemigrovali do Německa. „*Kdybych se vystěhoval, neměl bych nikdy lineární biografii, která by nemohla být přeměněna do romanesky. Člověk může milovat zemi také díky utrpení. A zde mě Bůh povolal mým jménem.*“⁷⁷

Sedmihradští Sasové stále vztahují svou identitu k oblasti Sedmihradska v Rumunsku. Právě tato spjatost etnické skupiny s vlastním teritoriem – ať už vzdáleně vnímaným v diaspoře, nebo každodenně zakoušeným v Sedmihradsku – je hlavní příčinnou jejich etnického přežití. Schlattner je svou tvorbou produktem multikulturní společnosti Sedmihradska, které si ji sám vědom a vyjadřuje v tomto ohledu svou hrdost na celé Rumunsko. Rumunský stát dovolil sedmihradským Sasům pohybovat se ve známém společenství a jazykovém prostoru. Mohli zůstat, čím byli a tím dostáli svému „*My chceme zůstat, kým jsme*“.⁷⁸

Jako své prvořadé poslání Schlattner vnímá roli faráře evangelické církve sedmihradských Sasů. Slouží společenství, což dává jeho životu obsah. Pocit sounáležitosti a vědomí pospolitého života v Bohu se odráží také v jeho názorech na naději v otázce zachování komunity sedmihradských Sasů. Vyjadřuje důvěru v boží záměry a říká: „*Ještě jsme nezanikli. Ještě nevaně vítr bez obsahu.*“⁷⁹ Schlattnerovo vyrovnání s jeho minulostí souzní s mottem „*Člověk neopustí místo utrpení, ale způsobí, že utrpení opustí místo.*“ Toto je též jeden z důvodů jeho setrvání pod sedmihradským nebem. Schlattner musel prožít hrůzu totalitarismu na vlastní kůži, ale nenechal se tím zlomit. V pozdním věku dokončil studia inženýrská i farářská navzdory silným politickým tlakům. Zatímco jiné oběti totalitarismu trpěli jako nedostudovaní a zlomení, následoval Schlattner starou saskou tradici, že dokončit vzdělání je

⁷⁵ DOERRY, M. - HAGE V.: *Gott hat es nicht leicht mit mir. Der in Siebenbürger lebende deutsche Schriftsteller und Pfarrer Eginald Schlattner über Rumänien als Vorbild für Europa, seine Haftzeit bei der Securitate, seine Romane und über Hermannstadt, die europäische Kulturhauptstadt*, 2007, 14. 5. 2007.

⁷⁶ SUDRIGIAN, R.: „*Ich muss nichts erfinden*“. *Gespräch mit Eginald Schlattner*, in: *Karpatenrundschau*, 30. 11. 1999.

⁷⁷ *Ein Rebel findet zu Gott*, in: *Hermannstädter Heimat-Bote*, Nr. 77/4/2002.

⁷⁸ DOERRY, M. - HAGE, V.: *Gott hat es nicht leicht mit mir. Der in Siebenbürger lebende deutsche Schriftsteller und Pfarrer Eginald Schlattner über Rumänien als Vorbild für Europa, seine Haftzeit bei der Securitate, seine Romane und über Hermannstadt, die europäische Kulturhauptstadt*, 2007, 14. 5. 2007.

⁷⁹ LÖFFLER, S.: *Die Leere am Ende aller Treubrüche*, in: *Literaturen*, Heft 6, 6. 2. 2001, s. 28 - 31, Pressemappe Zsolnay Verlag.

úkol nejen pro sebe samého, ale též odpovědnost vůči celé společnosti, která jen skrze svou vzdělanost má šanci uhájít vlastní identitu a existenci. I v tomto ohledu je cítit silná spjatost autora se svou etnickou skupinou.⁸⁰

Vědomé rozhodnutí neopustit zemi svých předků se ukázalo jako správné. Úkol a role faráře byly později doplněny posláním spisovatele. Vydání svých románů považuje Schlattner za korunování osobní biografie. Smyslem jeho života má však být úděl faráře v Sedmihradsku. Podle literární kritiky spisovatel čerpá ze své sedmihradské biografie a z historie této oblasti, přičemž jeho vypravěčské nadání nezná hranic. Jedno vyprávění se vrství na druhé a naplňuje efekt sněhové koule. Čtenáři a kritika jej řadí mezi spisovatele mezinárodního významu. Schlattner je rozený vypravěč příběhů, který oslavuje to zvláštní a jedinečné. Je mistrem charakterové studie, který při všem hořkém a vážném má smysl pro komické a podivné, pro ironii osudu a pro fabulace symbolicky zdůvodňovaných jemně utkaných příčinných řetězců.⁸¹

Jako kronikář zanikajícího světa zanechává po sobě cenné dědictví pro své nástupce, kus vyprávěné historie, která je představena humorně a obrazně. Během veřejného čtení ze dne 30. ledna 2012 v Sibiu (Hermannstadt) se spisovatel označil za narativní a asociální typ, který se v něm projevuje v procesu psaní. Přitom se dostává v nadšení z vyprávění od stého k tisíci, ačkoliv si je před začátkem psaním jistý jen první a poslední větou.⁸²

V jednom z rozhovorů Schlattner při vzpomínání na dětství a mládí zdůrazňuje význam svých deníků, které si mohl vést bez cenzurních zásahů a zapisovat do nich své zážitky a zkušenosti. Jeho studentská povídka *Gediegenes Erz* byla ve své době srovnávána s významnými literárními díly renomovaných autorů z řad sedmihradských Sasů. Získal za ni cenu útěchy na jedné z literárních soutěží pro mladé spisovatele. Jeho vypravěčský styl byl literárním historikem Haraldem Krasserem srovnáván s Thomasem Mannem nebo Oskarem Walterem Cisekem.⁸³ Právě Thomas Mann patřil k oblíbeným autorům mladého spisovatele. Cisek mu měl otevřít svět smyslového vnímání. Byl Schlattnerem popisován jako excentrický a kontrapunktní zjev. K jeho vzorům z řad autorů sedmihradských Sasů patřili také Erwin Wittstock, Adolf Meschendörfer a Heinrich Zillich.⁸⁴ Eginald Schlatter připomíná mimo rámec

⁸⁰ BRANTSCH, I.: *Die Wahrheit ist eine Tochter der Zeit. Zu Eginald Schlattners Roman „Der geköpfte Hahn“*, in: Deutscher Ostdienst, 15. 1. 1999.

⁸¹ STRIGL, D.: *Kakaniens letzter Mohikaner. Eginald Schlattner hat einen tiefgründigen Roman zu den Schrecken des letzten Jahrhunderts geschrieben*, in: Der Standart, 31. 3. 2001, Pressemappe Zsolnay Verlag.

⁸² DUMITRU, A.: *Inter-und Multikulturalität in Eginald Schlattners Romantrilogie Versunkene Gesichter*, Honterus Verlag Hermannstadt, 2017, s. 16.

⁸³ Oskar Walter Cisek se narodil v roce 1897 v Bukurešti, kde též v roce 1966 zemřel. Byl významným spisovatelem a kritikem z řad rumunských Němců. Ve 30. a 40. letech působil v diplomatických službách rumunské monarchie. Po jejím zániku byl uvězněn a později rehabilitován.

⁸⁴ Erwin Wittstock byl významný spisovatel z řad sedmihradských Sasů. Narodil se v roce 1899 v Hermannstadtu (Sibiu) a zemřel v roce 1962 in Kronstadtu (Brašov). Syn faráře se po gymnaziálních studiích jako dobrovolník

sedmihradských saských autorů též Reiner Maria Rilkeho jako svůj vzor, jehož magické umění jazyka a impresivní melancholie odpovídaly jeho mladistvému citovému naladění. Jako potomek rodiny „vykořisťovatelů“ nebyl nikdy zcela akceptován a kvůli své minulosti byl nucen stále bojovat. Navzdory komunistickému režimu se mu dostalo na krátký čas v závěru jeho života širšího ohlasu a uznání.⁸⁵

Romány napsané po roce 1989 jsou silně ukotveny ve skutečném světě sedmihradských Sasů a vycházejí ze Schlattnerovy osobní biografie. Směs elementů z dějin Sedmíhradska a rodinné historie vedla ke světovému úspěchu. Autor je přesvědčen o tom, že jeho díla čerpající z realistické tradice poválečné doby mohla vzniknout jenom v Sedmíhradsku. Eginald Schlattner se sám necítí být součástí nějakého uměleckého proudu. Své romány napsal jako osobní konfesi. Sám sebe vnímá jako německého spisovatele v Rumunsku. Dle vlastních úvah patří do německého kulturního okruhu, ale necítí se být Němcem v nacionálním slova smyslu. Je sedmihradským Sasem, který neopustil zemi svých předků a pomohl nově formovat literaturu rumunských Němců. Schlattnerovu románovou trilogii je možno vnímat jako dokumentaci zániku menšinového společenství na základě osobní rodinné historie. Představuje památník domovu sedmihradských Sasů, jejich kultuře a tradicím. Staví se na odpor proti zapomnění této literární tradice silně svázané se svým teritoriem.⁸⁶

ZÁVĚR

Předložená studie si kladla za cíl seznámit s etnickým společenstvím sedmihradských Sasů. Na základě teorií etnicity byli sedmihradští Sasové představeni jako společenství konstituující se

účastnil první světové války. Vystudoval práva v Cluji. Živil se jako spisovatel na volné noze a právník. Ve 30. a 40. letech se ve svých dílech přiblížil ideologii národního socialismu. Psal hlavně romány a povídky.

Adolf Meschendörfer se narodil v roce 1877 in Kronstadtu (Brašov), kde též v roce 1963 zemřel. Byl významným autorem z řad sedmihradských Sasů a představitelem literatury rumunských Němců. Mezi léty 1907 a 1914 vydával časopis *Karpaty*. Jeho román *Leonora* z roku 1908 je označován za první moderní text literatury sedmihradských Sasů. Hojně citovaná je jeho báseň *Sedmíhradská elegie* nebo román *Město na východě*, kterým složil poctu rodnému Brašovu. Mezi léty 1926 a 1940 byl rektorem prestižního Honterova gymnázia v Brašově. Heinrich Zillich se narodil v roce 1898 v Brenndorfu u Brašova a zemřel v roce 1988 ve Starnbergu v SRN. Byl významný spisovatel z řad sedmihradských Sasů, který působil většinu života v emigraci. Po první světové válce absolvoval univerzitní studia v Berlíně. Vrátil se do Sedmíhradska, kde redigoval časopis *Klingsor*, ve kterém uveřejňoval též texty bukovinských židovských autorů. Už od 30. let se v jeho textech objevovaly antisemitistické názory a dále se sblížoval s nacistickou ideologií. Natrvalo přesídlil do Německa, kde vstoupil do NSDAP a oslavoval Adolfa Hitlera. Ve svých postojích setrval i po skončení druhé světové války. V mnoha svých dílech ovšem zpracovával též témata a realie ze sedmíhradského prostředí.

⁸⁵ DUMITRU, A.: *Inter-und Multikulturalität in Eginald Schlattners Romantrilogie Versunkene Gesichter*, Honterus Verlag Hermannstadt, 2017, s. 17.

⁸⁶ TAMTÉŽ s. 18.

na bázi jedinečného historického příběhu, konfesní odlišnosti a specifického jazyka. Na příkladu Eginalda Schlattnera bylo poukázáno na významnou literární tradici etnického společenství, která je pevně spjata s historií a teritoriem Sedmihradska a má zásadní význam pro sebezáchovu a udržení kultury společenství v nejširším slova smyslu. Pro zařazení literatury sedmihradských Sasů do kontextu světové literatury byl využit koncept filologicko-areálových studií. V jazykovém a kulturním prostoru Sedmihradska, kde se stýká vícero národních kultur a autoři sounáleží s vícerymi literaturami, je možno v rámci komparatistického pohledu využít též termíny biliterárnosti či polyliterárnosti. Lze mluvit o kontaktoých zónách mezi jednotlivými národními literaturami, zejména německé, rumunské či maďarské. Jednotčím elementem zde byla po stovky let příslušnost k Habsburské monarchii či Uherskému království s nadnacionálním charakterem a rozličnými vlivy. Literáty z řad sedmihradských Sasů můžeme díky použití němčiny nahlížet jako na autory německé v kulturním, nikoliv národním, slova smyslu. Jazyk nemusí být hlavním rozlišovacím znakem. Němčina je zde komunikační spojnici rozdílných národních či etnických skupin, z nichž sedmihradští Sasové žijí nejvíce vzdáleni od prostoru německé střední Evropy. Při popření jazykového rozlišení se dále nabízí využití termínu zónový komplex. Tento je utvářen nikoliv na základě jazykové příbuznosti, ale na základě geografické blízkosti. Sedmihradští autoři různých jazyků či dialektů jsou vzájemně spřízněni na základě historicko-kulturní sounáležitosti a prostorové blízkosti. Sedmihradsko je specifickým multilingvním areálem na pomezí stredoevropského a balkánského prostoru.

Kam tedy vlastně patří literatura sedmihradských Sasů? Je součástí německé literatury střední Evropy nebo literatury sedmihradské či snad rumunské? Slovenský komparatista Dionýz Ďurišin přichází v tomto ohledu s podnětnými termíny zvláštních meziliterárních společenství, meziliterárnosti a meziliterárních centrismů. Odmítá termín vliv, který nahrazuje pojmy recepcce - kreace. Vlastní bázi literární komparatistiky má být historická poetika zaměřená místo genetických vlivů a kontaktů na výzkum typologických analogií. Při sledování meziliterárních evropských centrismů Ďurišin akcentuje typ meziliterárních společenství ustavených na objektivním geografickém principu, který na rozdíl od etnických a jazykových kritérií vyjadřuje přirozenou koexistenci lidských komunit. Důraz je zde kladen na prostorové celky zón, teritorií, regionů a oblastí. Spojnicí dílčích místních literatur v různých jazycích je namísto jazyka jako jednotčícího principu hledisko sociokulturního prostoru s užší integrovaností literárních tradic. Právě z existence děl psaných různými jazyky vychází důraz na prostorovost a příbuzenství areálů. Jazykové, kulturní a historické aspekty sedmihradské

literatury a v ní přítomné literární tradici sedmihradských Sasů se v prostředí Sedmihradska prolínají s rovinou prostorovou.⁸⁷

LITERATURA:

ANDERSON, B.: *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha 2008.

BENTLEY, C.: *Ethnicity and Practice*. *Comparative Studies in Society and History* 29, 1987, s. 24–55.

BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice*. *Cambridge Studies in Social Anthropology*, No. 16. Cambridge, London: Cambridge University Press 1977.

BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*. Praha 1998.

BRANTSCH, I.: *Die Wahrheit ist eine Tochter der Zeit*. Zu Eginald Schlattners Roman „Der geköpfte Hahn“, in: *Deutscher Ostdienst*, 15. 1. 1999.

BURKE, P.: *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.

BURKE, P.: *Variety kulturních dějin*, Brno 2006.

DOERRY M. - HAGE V.: *Gott hat es nicht leicht mit mir. Der in Siebenbürger lebende deutsche Schriftsteller und Pfarrer Eginald Schlattner über Rumänien als Vorbild für Europa, seine Haftzeit bei der Securitate, seine Romane und über Hermannstadt, die europäische Kulturhauptstadt*, 2007, 14. 5. 2007.

DRS, T.: *Current Manifestations of the Ethnic Identity of Transylvanian Saxons*. *Ethnologia Actualis* 2, 15/2015.

DRS, T.: *Generační otázka u národnostní menšiny sedmihradských Sasů v Rumunsku*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds): *Etnické komunity 11*. Praha: Fakulta humanitních studií (v tisku).

DRS, T.: *Migrace sedmihradských Sasů*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.): *Etnické komunity – Balkánské cesty*. Díl II. Praha 2015.

DRS, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*. Disertační práce. Ústav etnologie FF UK, Praha 2016.

DRS, T.: *Stephan Ludwig Roth a vývoj etnické identity sedmihradských Sasů*. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.): *Etnické komunity – Balkánské cesty*. Praha 2017.

DUMITRU, A., *Inter- und Multikulturalität in Eginald Schlattners Romantrilogie*, Sibiu 2017.

⁸⁷ ĎURIŠIN, D.: *Čo je svetová literatúra?* Bratislava 1993. POSPÍŠIL, I.: *Základní okruhy filologické a literárněvědné metodologie a teorie (elementy, materiály, úvahy, pojety, texty)*, Trnava 2010, s. 123.

- Ein Rebel findet zu Gott*, in: Hermannstädter Heimat-Bote, Nr. 77/4/2002.
- ĎURIŠIN, D.: *Čo je svetová literatúra?*, Bratislava 1993.
- ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha 2012.
- GAZDA, J.: *Lingvisticko – metodologické aspekty srovnávací typologie textů se zřetelem k areálu střední a východní Evropy*. In: I. Pospíšil, *Areál – Sociální vědy – Filologie*, Brno 2002.
- GELLNER, A.: *Národy a nacionalismus*. Praha 1993.
- GELLNER, E.: *Nationalism*. London 1997.
- GÜNDISCH, K.: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, Müller Verlag, München 1998, s. 30 - 40.
- HOBBSBAWM, E.: *Národy a nacionalismus od roku 1780*. Brno 2000.
- HORÁLEK, A.: *Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurs prizmatem aktivity a objektivitě etnicity*. *Český lid* 1, 99/2012, s. 23 – 43.
- HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha 2003.
- HROCH, M.: *V národním zájmu*. Praha 1999.
- HOBBSBAWM, E.: *Národy a nacionalismus od roku 1780*. Brno 2000.
- KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha 2001.
- LÖFFLER, S.: *Die Leere am Ende aller Treubrücke*, in: *Literaturen*, Heft 6, 6. 2. 2001, Pressemappe Zsolnay Verlag, s. 28 - 31.
- MAYR, W.: *Rumänien. Luthers Geist in den Kulissen. Die letzten Siebenbürger Sachsen ordnen ihren Nachlass. Fenster werden vergittert, Kulturgegenstände in Sicherheit gebracht, ganze Gemeinden aufgegeben. Die deutsche Siedlungsgeschichte im Karpatenbogen endet so, wie vor 850 Jahren begann: im Schutz und Schatten der Kirche*, *Spiegel*, 20. 12. 1999.
- PAVELKA, J. - POSPÍŠIL, I.: *Základní problémy literárněvědné metodologie*, Brno 1986.
- PHILIPPI, P.: *Weder Erbe noch Zukunft?*. Sibiu 2010.
- PHILIPPI, P.: *Die Siebenbürger Sachsen - Wer Sie Sind Und Was sie Wollen*. Köln 1969.
- PHILIPPI, P.: *Land des Segens?*. Fragen an die Geschichte Siebenbürgens und seiner Sachsen. Köln 2007.
- POSPÍŠIL, I.: *Základní okruhy filologické a literárněvědné metodologie a teorie (elementy, materiály, úvahy, pojetí, texty)*, Trnava 2010.
- ROTH, H.: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*, Köln 2012.
- SCHENK, A.: *Deutsche in Siebenbürgen. Geschichte und Kultur*. München 1992.
- SCHLATTNER, E.: *Der geköpfte Hahn. Roman*, Wien 1998.
- SCHLATTNER, E.: *Rote Handschuhe*, Wien 2000.

- SMITH, A. D.: *National Identity*. London 1991.
- SMITH, A. D.: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford 1986.
- SORA, D. A.: *Interview mit Eginald Schlattner*, in: *Literatur und Landschaft*. Eginald Schlattner. *Versunkene Gesichter*. In Worten und Bildern. Einblicke in ein fächerübergreifendes Projekt. Herausgeber Rolf Willaredt, Artpress, Timisoara 2008.
- STRIGL, D.: *Kakaniens letzter Mohikaner*. *Eginald Schlattner hat einen tiefgründigen Roman zu den Schrecken des letzten Jahrhunderts geschrieben*, in: *Der Standart*, 31. 3. 2001, Pressemappe Zsolnay Verlag.
- SUDRIGIAN R.: „*Ich muss nichts erfinden*“. *Gespräch mit Eginald Schlattner*, in: *Karpatenrundschau*, 30. 11. 1999.
- ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha 2009.
- ŠATAVA, L.: *Národnostní menšiny v Evropě*. Encyklopedická příručka. Praha 1994
- TREPTOW, K. W.: *Dějiny Rumunska*. Praha 2000.
- TŘEŠTÍK, D.: *Mysliti dějiny*. Praha 1999.
- WAGNER, E.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. München 2009.
- WEITHMANN, M.: *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*. Praha 1996.